

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Usuteaduskond

**Usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide
kaardistamine Tartu vanglas**

Margot Ansberg

Magistritöö

Juhendaja Pille-Riin Makilla (MA)

Tartu 2026

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Lühiülevaade seniste uuringute kohta	8
1.1. Vanglaharidus rahvusvahelises kontekstis	8
1.1.1. Religiooniharidus vanglates: rahvusvahelised õiguslikud alused	11
1.2.1. Vanglaharidus Eestis	13
1.2.2. Religiooniharidus Eesti vanglates	14
2. Programmide ülevaade	17
2.1. Programm „Minu kristlikud väärtused ja hoiakud“	17
2.2. Taastava õiguse programm „TEE“	18
2.3. Programm „12 sammu“ ehk „Igapäevane valik“	19
2.4. Programm „Teadus ja Vaim“	21
3. Metoodika	23
3.1. Valimikirjeldus	23
3.2. Intervjuud	24
3.3. Andmete kogumine	26
3.4. Andmete analüüs	27
3.5. Uuriija positsioneerimine	29
4. Tulemused ja analüüs	30
4.1. Religioonihariduse rakendamine kaplanite vaatenurgast	30
4.2. Praktilised ja sisulised arendusvajadused kaplanite vaatenurgast	34
4.3. Kinnipeetavate vaatenurk religioonihariduse rakendamisele	38
4.4. Tajatud muutused ja programmi tähendus kinnipeetavate vaates	40
4.5. Kinnipeetavate poolt esile toodud tegevused ja arendusvajadused	43

5. Arutelu	46
5.1. Kuidas rakendatakse religiooniharidust usupõhistes rehabilitatsiooniprogrammides?	46
5.2. Millised on programmide praktilised ja sisulised piirangud ning arendusvajadused?	48
5.3. Kuidas kogevad usupõhiseid rehabilitatsiooniprogramme kinnipeetavad ja millist tähendust nad neile omistavad?	51
5.4. Arutelu kokkuvõte ja soovitused.....	51
Kokkuvõte	55
Kasutatud kirjandus	57
Lisa 1. Poolstruktureeritud intervjuukava kaplanitele	62
Lisa 2. Poolstruktureeritud intervjuukava kinnipeetavatele	63
Lisa 3. Kutse uuringusse.....	64
Lisa 4. Informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm	66
Summary.....	69
Annotatsioon.....	71
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks . Tõrge!	
Järjehoidjat pole määratletud.	

Sissejuhatus

Vanglakaristuse kandmise üks oluline osa on rehabilitatsioon ja taasühiskonnastumise toetamine. Rehabilitatsiooniprotsessis on oluline toetada inimese arengut terviklikult, arvestades nii sotsiaalseid kui ka psühholoogilisi tegureid. Samas ei tohi ära unustada vaimset ja väärtuspõhist tuge, mis on samuti oluline osa protsessist. Käesolevas töös vaadeldakse usupõhiseid rehabilitatsiooniprogramme kui üht võimalikku religioonihariduse rakendamise võimalust. Need on programmid, kus antav õpetus ei avaldu lihtsalt teadmistes, vaid väärtuste, hoiakute, eneserefleksiooni ja eksistentsiaalsete küsimuste käsitlemises.

Kuigi religiooni mõju rehabilitatsioonis on rahvusvaheliselt palju uuritud, on Eesti vanglasüsteemis seda käsitletud pigem vähe või üldse mitte. Seetõttu on vaja selgitada, kuidas tegelikult usupõhised rehabilitatsiooniprogrammid toimivad ning millist tähendust need omavad religioonihariduse rakendamise võimalusena nii vanglakaplanite kui ka kinnipeetavate vaatenurgast. Lisaks üldisele olukorra kaardistamisele on oluline tuvastada programmide kitsaskohad, mille välja toomine toetaks programmide arendamist.

Teema valiku põhjendamine ja piiritlemine

Teema valik toetub autori varasemale bakalaureusetööle, milles uuriti, kas usk aitab hoida inimesi seaduskuuleka elu juures. Tulemused näitasid, et usk ei toimi ainult iseseisvalt, vaid toetab seaduskuulekust juhul, kui see on teadlik ja läbimõeldud valik ning seda toetab sobiv keskkond. (Ansberg 2024) Sellest järeldusest tuleneb vajadus uurida, kuidas usupõhised rehabilitatsiooniprogrammid vanglakontekstis sobivad keskkonna kujunemist toetavad ning kuidas see tegelikult Tartu vanglas rakendub.

Kuigi usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide mõju vanglates on rahvusvaheliselt palju uuritud, on uurimustes keskendunud peamiselt religiooni üldisele mõjule pärast programmide läbimist. Religioonihariduse rakendamist vanglas kui teadlikku haridusprotsessi on uuritud vähem. Eesti kontekstis on vanglatega seotud uurimistööd keskendunud eelkõige vangla- ja täiskasvanuhariduse seoste (nt Parts 2021), mistõttu usupõhiseid programme on käsitletud pigem üldise rehabilitatsiooni osana, mitte religioonihariduse seisukohast.

Töö eesmärk, uurimisülesanne ja -küsimused

Uurimistöö eesmärk on kaardistada Tartu vangla usupõhiseid rehabilitatsiooniprogramme, andes seeläbi esmased teadmised programmide rollist ja tähendusest Eesti vanglates. Eesmärgiks on vaadelda programme kui üht religioonihariduse rakendamise võimalust. Sellega seoses uuritakse, kuidas vanglakaplanid ja kinnipeetavad tajuvad nende programmide mõju rehabilitatsioonile ja väärtushinnangute muutusele. Oluline osa töös on tuua välja ka programmide kitsaskohad, mille tulemusel on võimalus neid parendada.

Uurimisülesandeks on analüüsida intervjuude põhjal vanglakaplanite ja kinnipeetavate kogemusi ning hinnanguid usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide kohta ning tuua esile programmide tugevused, kitsaskohad ja rakendamisega seotud probleemid.

Uurimistöös lähtutakse järgmistest uurimisküsimustest: 1) kuidas rakendatakse religiooniharidust Tartu vanglas nelja konkreetse usupõhise rehabilitatsiooniprogrammi raames; 2) milliseid praktilisi ja sisulisi muudatusi võiks teha; 3) millised on kinnipeetavate isiklikud kogemused ja hinnangud usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide osas Tartu vanglas.

Lühiülevaade probleemi senisest uuritusest

Rahvusvahelistes uurimustes on vanglaharidust ja usupõhiseid rehabilitatsiooniprogramme palju käsitletud, keskendudes rehabilitatsioonile ja taasühiskonnastumisele (Barton jt 2025). Eestis on keskendutud pigem vanglahariduse ja täiskasvanuhariduse suhtele (Lomp 2019), usupõhiseid programme on käsitletud vähesel määral (Meiel 2022). Seaduskuuleka elu juurde naasmise toetamiseks on loodud ka erinevaid programme, mis on oma sisult väga mitmekülgsed (Free Minds 2025).

Ülevaade töös kasutatud tähtsamatest allikatest ja uurimustest

Töö teoreetiline raamistik tugineb vanglahariduse ja rehabilitatsiooni rahvusvahelistele käsitlustele (nt Behan 2021; Austin 2017; Conway 2022), samuti kriitilise pedagoogika ja andragoogika autoritele, nagu Freire (1970) ja Hooks (1994). Usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide ja religioonihariduse rolli mõtestamisel toetutakse uurimustele, mis käsitlevad religiooni mõju kinnipeetavate väärtushinnangutele,

identiteedile ja sisemisele muutusele (Green 2020; Jang ja Johnson 2022). Eesti kontekstis kasutatakse vanglaharidust ja vanglas rakendatavaid programme käsitlevaid uurimusi ning õigusakte (nt Vangistusseadus; Parts 2021; Sile 2021). Metoodilised alused lähtuvad kvalitatiivse uurimismeetodi käsitlustest (Rubin & Rubin 2012; Saldaña 2013; Brinkmann 2013).

Terminid ja lühendid

Kuigi usuteaduskonna kontekstis ei ole allpool toodud terminite selgitamine vajalik, siis võimalikule laiemale lugejaskonnale mõeldes pidasin vajalikuks antud mõisted lahti seletada.

Antud töös mõistetakse usupõhiseid rehabilitatsiooniprogramme kui võimalust rakendada religiooniharidust. Religiooniharidus tähendab käesolevas töös teadlikku ja sihipärast õppe- ja refleksiooniprotsessi, mille kaudu käsitletakse religiooniga seotud teadmisi, väärtusi, maailmavaatelisi küsimusi ja isiklike tähendusi. Usupõhised rehabilitatsiooniprogrammid on käesolevas töös mõistetud kui struktureeritud sekkumised vanglakontekstis, mille eesmärk on toetada kinnipeetavate rehabilitatsiooni ning mis sisaldavad religioosseid elemente. Neid programme käsitletakse religioonihariduse rakendamise võimalusena.

Liturgia – jumalateenistus, ka selle osa (Eesti Keele Instituut)

Konfessioon – kindlapiiriliste usutunnistuslike seisukohtadega uskkond (Eesti Keele Instituut)

Andragoogika – täiskasvanupedagoogika (Eesti Keele Instituut)

Oikumeeniline – kirikute koostööd taotlev, eri usutunnistusi hõlmav (Eesti Keele Instituut)

Kaplan – eriülesandega vaimulik (Eesti Keele Instituut)

Katehees – usuõpetus (Eesti Keele Instituut)

VangS – Vangistusseadus

Töö ülesehitus

Töö on jaotatud viieks peatükiks. Esimene peatükk annab ülevaate varasematest uurimustest ja nende tulemustest ning käsitleb kasutatud dokumente ja seadusi. Eraldi tuuakse välja nii maailma kui ka Eesti kontekst. Peatükk aitab mõtestada uurimisraamistikku ning põhjendada valitud meetodilisi lahendusi.

Teine peatükk tutvustab nelja Tartu vanglas rakendatavat usupõhist rehabilitatsiooniprogrammi, esitades nende kokkuvõtted. Kokkuvõtete täiendamiseks anti hinnangud programmide tugevustest ja puudujääkidest. Kuna töös oli taustinformatsioon meetoodika jaoks oluline, on programmide kokkuvõtted esitatud enne meetoodika peatüki.

Kolmas peatükk kirjeldab töö meetoodikat ning annab ülevaate intervjuude struktuurist ja valimist. Tutvustab andmete kogumise etappe ja nende analüüsi käiku ning selgitab uurija positsiooni ja selle võimalikku mõju tööle.

Neljas peatükk esitab uurimistulemused ja nende analüüsi. Esmalt käsitletakse kaplanite kogemusi ja vaatenurki usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide rakendamisel ning seejärel kinnipeetavate kogemusi ja hinnanguid. Tulemused esitatakse vastavalt uurimisküsimustele, mida ilmestavad tsitaadid intervjueritavate poolt.

Viies peatükk on arutelu osa ning seob uurimistulemused varasemate uuringutega. Peatükis tuuakse esile peamised järeldused, hinnatakse religioonihariduse rolli Tartu vanglakontekstis ning esitatakse ettepanekud programmide parendamiseks ja edasiseks uurimiseks.

1. Lühiülevaade seniste uuringute kohta

1.1. Vanglaharidus rahvusvahelises kontekstis

Vanglahariduse dokumendid

Hariduse olulisust vanglates on rõhutatud rahvusvahelistes inimõigustealastes dokumentides. Üks oluline õiguslik alus on ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon (1948), mille artiklis 26 on sõnastatud hariduse tähtsus: „Igaühel on õigus haridusele“ (United Nations 1948). See põhimõte on vanglahariduse õigusnormide ja -käsitluste kujunemise alus ning see rõhutab, et haridus kuulub selgelt inimõiguste hulka.

Euroopa Nõukogu soovitus (Council of Europe 1990) on toodud esile, et täiskasvanute vanglaharidus on sama oluline kui kogukonnas pakutav haridus ning peaks seetõttu vastama sarnastele standarditele. Nõukogu uuendatud soovitus Rec (2006)2-rev on täiendavalt täpsustatud, et vanglad peaksid tagama kõigile kinnipeetavatele võimaluse osaleda võimalikult mitmekesistes haridusprogrammides, mis lähtuvad nende individuaalsetest vajadustest ja toetavad isiklike eesmärgi (punkt 28.1). Dokumendis rõhutatakse ka vajadust integreerida vanglaharidus riiklikku haridus- ja kutseõppesüsteemi, et tagada kinnipeetavatele sujuv üleminek õpingute jätkamisel pärast vanglast vabanemist (Committee of Ministers 2020).

Asutuse sisekultuur ja riigi karistuspoliitika on põhitegurid, mis mõjutavad vanglas pakutavat haridust. Cavadino ja Dignani (2006) järgi jagunevad karistussüsteemid kolmeks: liberaalsed riigid (nt Norra, Rootsi), kus rakendatakse õiguspõhist ja kaasavat lähenemist; segatüüpi süsteemid (nt Saksamaa, Itaalia, Prantsusmaa), kus rõhk on rehabilitatsioonil ja taasühiskonnastamisel, ning „seaduse ja korra“ ideoloogiaga riigid (nt Inglismaa ja Wales, USA, Austraalia, Lõuna-Aafrika), kus vange ei kaasata.

Vanglahariduse projektid

Vanglahariduse arendamist on oluliseks peetud juba aastaid, aktuaalsemaks on see muutunud aga viimastel aastatel, mil vanglahariduse arendamine on kujunenud oluliseks poliitiliseks prioriteediks. Vanglaharidusele pööratakse riiklike strateegiate ja uute teenuste kaudu üha enam tähelepanu. Näiteks Ühendkuningriigis on algatuse New Prison Education Service eesmärk Ühendkuningriigi justiitsministeeriumi hinnangul pakkuda

kinnipeetavatele haridusvõimalusi, uuendada õppimist trellide taga, et õpetada kinnipeetavatele oskusi ja kaitsta avalikkust (UK Ministry of Justice 2023). Saksamaal aga on käivitatud Moving Barsi projekt, mis pakub karistussüsteemis uuendusmeelset lahendust, mis võimaldab vangidel osaleda tantsu- ja liikumistegevustes. Projekt toetab kinnipeetavate loovat arengut, arendab nende hariduslikke oskusi ning avardab kujutlusvõimet (Grosset and Santman 2021). USA-s tegutseb Free Minds Book Club and Writing Workshop, mis ühendab kirjanduse ja loova kirjutamise rehabilitatsiooniga. Programmi eesmärk on arendada eneseväljendusoskust, tõsta haridustaset ning toetada taasühiskonnastumist, mis omakorda pakub osalejatele võimalust vabanemise järel õpinguid jätkata ja tänu sellele tööd leida (Free Minds 2025).

Euroopas pööratakse harivate ja loovate programmide kõrval ka üha enam tähelepanu religioonipõhiste algatustele. Näiteks tõi RAN PRISONSi tööühm, kelle eesmärk on ennetada radikaliseerumist vanglates, arutellu võimalused (6.–7. oktoober 2020), kuidas religioosne nõustamine, koolitused ja usuline dialoog aitavad kaasa vangide rehabilitatsioonile (Radicalisation Awareness Network 2020).

Uuringud vanglahariduse kohta

James Austin (2017) käsitleb artiklis „Limits of Prison Education“ Ameerika Ühendriikide vanglahariduse üht olulisemat küsimust: kui tõenäoline on eeldus, et haridus üksi vähendab korduvkuritegevust. Artikli autor leiab, et vanglate haridusprogrammid on kasulikud ja toetavad kinnipeetavate arengut, kuid sügavamate probleemideni need ei küündi. Austin juhib tähelepanu olulisele probleemile, milleks on haridusprogrammide sage alafinantseeritus, ebajärjekindlus ning rehabilitatsiooni teenustega vähene põimitus. Esile toodud probleemid piiravad tema hinnangul haridusprogrammide tõhusust vanglas. Haridus on rehabilitatsiooni oluline osa, kuid seaduskuuleka elu juurde püsima jäämiseks on vajalik tõhustada sotsiaalseid ja süsteemseid meetmeid. (Austin 2017)

Seoses Pell Granti õppetoetuse taastamisega on laienenud USA vanglates kõrghariduse kättesaadavus, seda teemat käsitleb oma artiklis Conway (2022). Artiklis rõhutatakse, et õpetamine ei tohi olla üles ehitatud vangla rangele õhkkonnale. Vanglates elluviidavad haridusprogrammid ei mõju alati hästi; õppijate enesekindlust ja motivatsiooni pärsib asjaolu, et kasutatakse vananenud õpetamisvorme ja ülalt alla

lähenemist. Lahendusena pakub Conway välja andragoogilise õppemeetodi, mille keskmeks ei ole omandatav sisu, vaid õppimine kui protsess. Andragoogika eesmärk on kaasata õppijaid igal sammul, nii planeerimisse kui hindamisse, lisaks väärtustada varasemaid kogemusi ning toetada enesejuhtimist ja sisemist motivatsiooni. Paindlikkus ja õppijakesksus võimaldavad toetada õppija enesejuhtimist ka vanglateskkonnas, pakkuda teadlikku ja aktiivset osalust, mis tagab haridusprogrammidele rehabilitatsiooni toetava mõju. (Conway 2022)

Vanglahariduses kasutatavad meetodid

Eespool nimetatud andragoogilist õppemeetodit võib pidada vanglahariduse aluseks. Vanglaharidus põhineb andragoogilisel meetodil ja kriitilisel pedagoogikal, mis annab õppijatele võimaluse arendada identiteeti, autonoomiat ja sotsiaalseid oskusi.

Uuringus „Critical andragogy and ‘momentary emancipation’ in a prison–university educational partnership“ on toodud välja, et programmi *Learning Together* raames rakendatud kriitiline andragoogika andis kinnipeetavatele kogemuse, mille tulemusel tundsid nad end üliõpilastega võrdsena ja kogesid „hetkelist vabadust“. Uurijad nimetasid kogetud nähtust hetkeliseks emantsipatsiooniks (Barton jt 2025). Sama põhimõtet rõhutab UNESCO vanglahariduse ülevaade, mille kohaselt haridus pole vanglakontekstis lihtsalt teadmiste omandamine, vaid taasühiskonnastumise ja eneseväärikuse taastamise vahend (Behan 2021). Mõlemad allikad käsitlevad kriitilist andragoogikat kui vanglahariduse keskset lähenemist, mis seob õppimise võimalusega kogeda vabadust.

Paulo Freire ja Bell Hooks on kirjeldanud dialoogilist õpetamist ja refleksiivset praktikat, mis on samuti vanglahariduses olulisel kohal. Freire'i (1970) teooria teadvustumise (*conscientization*) kohta aitab õppijatel oma olukorda mõista ja näha alternatiive, mis toetab sotsiaalseid muutusi. Hooks (1994) täiendab seda teooriat, rõhutades haridust kui vabaduse praktikat, mis vähendab seeläbi ühiskondlikku kõrvalejäämist ja loob ruumi kriitiliseks mõtlemiseks. Need ideed on otseselt seotud programmi *Learning Together* kogemustega, kus dialoogiline suhtlus ja partnerlus üliõpilastega panid kinnipeetavad tundma, et neil on taas identiteet ja autonoomia (Barton jt 2025). Seega moodustavad Freire'i ja Hooks'i teooria koos kriitilise

andragoogika lähenemisega ühtse raamistiku, mille rakendamine toetab sotsiaalset õiglust ja eneseteadvust.

Lisaks dialoogile ja refleksiivsusele kasutatakse vanglahariduses paindlikku ja vajaduspõhist õpetamist, milles kohandatakse tunde vastavalt õppijate huvidele ja oskustele. UNESCO raportis rõhutatakse, et selline lähenemine suurendab osalust ja vähendab ebavõrdsust, mis omakorda toetab kinnipeetavate enesehinnangut ja sotsiaalseid oskusi (Behan 2021). Kogemusõpe, mis ühendab akadeemilise õppimise kogukonda panustamisega, aitab õppijatel näha oma teadmiste praktilist väärtust ja arendada vastutustunnet, toetades seeläbi taasühiskonnastumist (Barton jt 2025; Hooks 1994). Need meetodid seovad kriitilise pedagoogika ideed praktilise lähenemisega, mis aitab vähendada retsidiivsust ja suurendada kinnipeetavate võimalusi ühiskonda naasmisel seaduskuulekaks jääda.

1.1.1. Religiooniharidus vanglates: rahvusvahelised õiguslikud alused

Religioonihariduse dokumendid

Religiooniharidust, nagu ka haridust üldiselt, käsitletakse rahvusvaheliselt inimõiguste ja rehabilitatsiooni vahendina ning toetab taasühiskonnastumist. Euroopa Nõukogu ministrite komitee soovitusel Rec(2006)2-rev Euroopa vanglareeglistiku kohta on rõhutatud, et vangide mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadust tuleb austada ning tagada tuleb kinnipeetavatele võimalus praktiseerida usku, osaleda jumalateenistustel, kohtuda usuliste esindajatega ja omada usulist kirjandust, samas tuleb vältida sundimist religioosseks tegevuseks (Committee of Ministers 2020). Needsamad põhimõtted on esindatud ÜRO Nelson Mandela nõuetes (rahvusvaheline soovituslik raamistik), mille reegel 66 sätestab, et vangidel peab olema lubatud rahuldada oma religioosseid vajadusi, sealhulgas jumalateenistustel osalemine ja usuliste raamatute omamine (United Nations Office on Drugs and Crime 2015).

USAs on kinnipeetavate religioossete õiguste kaitsmine selgelt seadusega reguleeritud. USA kodanikuõiguste komisjoni 2025. aasta aruandes „Enforcing Religious Freedoms in Prison“ analüüsitakse seda, kuidas vanglasüsteemid rakendavad põhiseadust

ja õigusnorme, sealhulgas RLUIPA (*Religious Land Use and Institutionalized Persons Act*), mis kehtestab vangide religioosete tavade jaoks tugeva kaitse, lubades piiranguid ainult vältimatutel juhtudel ja kõige vähem piiraval viisil (Rights, U.S. Commission on Civil 2025). See näitab selgelt, kuidas religioosete õiguste tagamine ja kaitsmine võib olla juriidiliselt tugevasti kaitstud.

Religioonihariduse uuringud

Mitmed autorid, näiteks Rachelle Renee Green (2020), Sung Joon Jang ja Byron R. Johnson (2022), rõhutavad religioonihariduse mõju vangide sisemisele muutusele. Green toob religioonihariduse tugevusena esile võimaluse toetada vaimset kasvu ja uue eluvaate kujunemist, kuid juhib tähelepanu ka selle võimalikule manipuleerivale aspektile, mis võib suunata vastutuse üksikisikule ja kinnistada vanglasüsteemi ideoloogiat (Green 2020).

Sarnast vaadet esindab ka Jangi ja Johnsoni teoreetiline raamistik, milles religioon toimib vahendina, mis toetab sisemist muutust ja vastutustunnet, ning mille alusel tehtud uuringute esialgsed empiirilised andmed näitavad usupõhiste programmide positiivset mõju vangide hoiakutele ja käitumisele (Jang ja Johnson 2020).

Kolmandat lähenemisviisi viljeldakse Prantsusmaal, kus religiooni rakendatakse vanglas kui rahustavat võimalust ning vangistuse talumise vahendit, mitte rehabilitatsiooni osa. Uurimuses „Religion and Prison: An Overview of Contemporary Europe“ tuuakse välja, et religiooniharidust ei anta Prantsusmaal vangide sisemise arengu toetamiseks, vaid pigem nähakse selles vahendit, mille abil toetatakse üldist korda (Rostaing, Béraud ja de Galember 2015).

Charles Atkins (2021) keskendub sellele, kuidas individuaalne pöördumine võib areneda kogukondlikuks ja õiguspõhiseks religioonihariduse mudeliks. Ta rõhutab oma kogemuse najal organisatsiooni Jericho Ministries vanglakomisjonis kogukondliku kuuluvuse, kriitilise mõtlemise ja vaimse kasvu olulisust, mis on eriti aktuaalne 21. sajandil kujunenud massilise vangistamise ajastul. (Atkins 2021)

Religioonihariduse korralduslikule poolele ja usuvabaduse tagamisele heidab Hallett (2025) kriitilise pilgu artiklis „Captive Converts: The impact of privately funded God Pods on inmate religious liberty“, kus analüüsitakse USA eraalgatuslike kristlike programmide mõju vangide religioosete valikuvabadusele. Uuringus tuuakse esile

olukorrad, mil vangid võivad tunda survet osaleda religioosses tegevuses, lootes seeläbi kogeda paremat kohtlemist või paremaid elutingimusi. Selline tasakaalutus seab küsimuse alla usuvabaduse tegeliku tagamise ning rõhutab vajadust käsitleda religioniharidust vanglas eetilisel ja läbipaistvalt. 1.2. Vanglaharidus Eestis ja usupõhised rehabilitatsiooniprogrammid Tartu vanglas

1.2.1. Vanglaharidus Eestis

Vanglahariduse õigusaktid ja dokumendid

Eestis on vanglaharidus reguleeritud vastavalt Euroopa vanglareeglistikule, mis tagab kõigile kinnipeetavatele juurdepääsu õppimisvõimalustele. Programmid hõlmavad üldharidust, kutseõpet ning mitmesuguseid rehabilitatsioonikursusi, sealhulgas usupõhiseid tegevusi. (Õiguskantsler 2024) Vanglahariduse suurima murekohana on välja toodud ressursinappust ja õppe kohandamist kinnipeetavate erivajadustele (Pihlak, Rakaselg ja Mereküla 2019). Vanglaharidus on riikliku haridussüsteemi lahutamatu osa. Vanglas õpitakse samade seaduste järgi, mis kehtivad kogu Eestis: haridusseadus, põhikooli- ja gümnaasiumiseadus ning kutseõppeasutuse seadus, ning nende alusel paika pandud reeglitega (VangS § 34).

Eesti vanglahariduses rakendatakse nn importmudelit, mille kohaselt on vanglas omandatav haridus samaväärne väljaspool vanglat omandatud haridusega. See tähendab, et haridust tõendaval dokumendil ei kajastata, kus on kvalifikatsioon omandatud. Selline lähenemine võib oluliselt toetada vangide taasühiskonnastumist. (Lomp 2019)

Vanglahariduses rakendatavad meetodid

Vangidega töötavad koolitajad ja õpetajad lähtuvad õppetöös andragoogika põhimõtetest (Hunsinger 1997). Täiskasvanuhariduse keskseid väärtusi, milleks on usk inimese potentsiaali ja headusse, aitab arendada iseseisvust ning enesejuhtimist, mida peetakse täiskasvanuks saamise tunnusteks. Vanglakontekstis on raskeim ülesanne turvalise ja vaba õpikeskkonna tagamine, sest vanglamüüride vahel ei ole inimesed vabad ei oma mõtetes ega käitumises (Piirsalu 2022).

Eestis on uuritud vanglahariduse seoseid eri aspektidest, hariduse korraldusliku külje pealt aga ka õppemeetodite rakendamist, keskendudes eelkõige täiskasvanud õppija erijoontele. Ander Sile (2021) analüüsis andragoogika põhimõtete kasutamist Viru

Vangla kutseõppes ning leidis, et need põhimõtted toetavad vanglateskeskkonnas õppimist, aidates arendada õppija autonoomiat ja vastutust. Autonoomia, kompetentsuse ja seotuse rahuldamine kuulub inimese põhivajaduste hulka ning nende olemasolu peetakse sisemise motivatsiooni võtmeteguriks (Elliot jt 2017).

Sile uurimuses rõhutatakse dialoogi tähtsust, mille käigus õpitakse kogemuste jagamise kaudu ning mitteformaalselt. Oluline on koostööd soodustav õhkkond, mis aitab luua usaldusliku suhte õpetaja ja õppija vahel. Õppija peab osalema oma õpieesmärkide seadmisel, sest see suurendab motivatsiooni ja vastutust. Samuti on kesksel kohal praktiline tegevus ja refleksioon, mis seob õpitut reaalse kogemusega. Õppimist toetava keskkonna loomine on vanglakontekstis õpetaja teadlik ülesanne ja õppeprotsessi üks olulisemaid tahke. (Sile 2021)

Triin Parts (2021) täiendab eespool toodud mõtteid, tuues esile vanglaõpetajate arusaama õppemeetoditest. Tema uurimus näitab, et tulemuslikud meetodid on õppijakesksed ja eeldavad kinnipeetava aktiivset osalemist õppeprotsessis. Oluline on, et õppija saaks arvamust avaldada, kogemusi jagada ja reaalset õppetöös osaleda – see loob õpingutele tähenduse ja seob õpitava isikliku kogemusega (Parts 2021).

Selline õppijast lähtuv praktika eeldab õppijatelt suuremat vastutust ja ka suuremat aktiivsust. Sarnast mõttekäiku kannab endas ka õppija hääle kontseptsioon, mille kohaselt tuleks õppijaid käsitleda haridusprotsessi partnerite, mitte poliitika ja pedagoogika objektidena (Dowdall jt 2019).

Samas toob Parts välja piirangud ja puudused, mis raskendavad soovitud õppemeetodite rakendamist: õppevahendite ja tehnika nappus, mis sunnib õpetajaid kasutama individuaalseid ja lihtsustatud meetodeid; piiratud aeg, mis vähendab võimalusi rakendada mitmekesiseid ja interaktiivseid meetodeid, ning kinnipeetavate haridustaseme ebaselgus, mis piirab õpetaja valikuvõimalusi ja nõuab pidevat kohandamist (Parts 2021).

1.2.2. Religiooniharidus Eesti vanglates

Asjakohased dokumendid

Eestis on religiooni ja usuvabadust käsitlevaid vanglasüsteemi dokumente suhteliselt vähe. Siiski sisaldavad olemasolevad dokumendid ja soovitused mitmeid olulisi põhimõtteid. Vangistusseaduse §-s 62 on sätestatud: „Vangla tagab kinnipeetavale tema usuliste vajaduste rahuldamise“ (Vangistusseadus 2000). See tähendab, et vanglal on

kohustus luua tingimused, mis võimaldavad kinnipeetaval praktiseerida oma usku, osaleda jumalateenistustel, saada hingehoiu tuge ning kasutada religioosseid esemeid ja materjale. Religiooniharidus vanglas ei ole kohustuslik, kuid see on osa taasühiskonnastumisest, mis toetab kinnipeetava isiksuslikku arengut ja rehabilitatsiooni (Vangla sisekorraeeskiri 2000).

Lisaks on vangistuseseaduse §-s 60 eraldi välja toodud, et isegi kartseris viibides on kinnipeetaval lubatud omada pühakirja, ususümbolaid ning mõistlikus koguses õppe- või usukirjandust, mis rõhutab usuvabaduse kaitset ka piiratud tingimustes. Kartser on kõige rangem vanglas rakendatav distsiplinaarkaristus, mille korral paigutatakse kinnipeetav oluliselt askeetlikumatesse tingimustesse ja tema isiklikud asjad võetakse hoiule, jättes talle ainult hädavajalikud esmatarbeesemed (VangS § 65¹ lg 1). Vanglateenistuse juhistes on täpsustatud, et vang saab täiendada oma usulisi teadmisi usua ja leeriõpetuse tundides, mis on vabatahtlikud ning toimuvad kaplanite või vastava pädevusega isikute juhendamisel (Vanglateenistus 2024).

Usupõhised programmid

Lisaks kaplaniteenistusele on Eesti vanglates rakendatud mitmeid vabatahtlikke usupõhiseid rehabilitatsiooniprogramme. Kuigi programmid on oma olemuselt ja ülesehituselt erinevad, seob neid soov aidata ja suunata kinnipeetavaid usu kaudu.

Üks olulisemaid näiteid on Tanel Meieli loodud programm „Minu kristlikud väärtused ja hoiakud“, mille eesmärk on kristliku eetika ja moraali toel kaasa aidata taasühiskonnastumisele. Kursus tugineb konfessionaalsetele õpetustele.

Rehabilitatsiooniprogramm „12 sammu“ on loodud sõltlastele. Programm on üles ehitatud 12 sammule, mille vältel saavad programmis osalejad Jumala abi ja toetusega sõltuvusest vabaks. Sõltuvusest vabanemiseks õpitakse ennast tundma, parandatakse iseloomu ja suhted teistega ning kõik see käib Jumala juhtimisel. Programmist on olemas ka ilmalik versioon.

Sarnaselt eespool nimetatud programmile on ka „Taastava õiguse programm“ üles ehitatud sammsammulisele arengule. Kuus sammu viivad kinnipeetava kahju mõistmisest ja empaatiast ohvri vastu väärtusteni ja vastutuse võtmiseni ning lõpuks andestuse ja lepituse juurde. Programm on mõeldud kõigile soovijatele, kes tahavad Jumala toel enda elu muuta.

„Teadus ja Vaim“ on programm, mille eesmärk on toetada sõltuvusest loobumist, ühendades psühholoogia ja vaimse arengu. Eesmärgini soovitakse jõuda lugude jagamise, motivatsiooniintervjuu, oskuste õppimise ja tugigrupi ühtekuuluvustunde kaudu. Samuti rõhutatakse kristlikke väärtusi, nagu kaastunne, andestus ja sisemine muutumine.

„12 sammu“ ehk „Igapäevane valik“ on kristlikel väärtustel põhinev programm, mis on mõeldud süüdimõistetutele, kelle kuriteod on seotud sõltuvusprobleemidega. Programmis mõtestatakse oma eluvalikuid, mille läbi soovitakse taastada kontroll, parandada toimetulekut ja kujundada tervislikum elustiil. Osalejad õpivad tegelema ka sisemiste takistustega (nagu kibestumine, kadedus, manipuleeriv käitumine ja alaväärsustunne), et teha edaspidi tasakaalukamaid ja paremaid valikuid.

2. Programmide ülevaade

Käesolevas osas esitatakse ülevaade Tartu vanglas rakendatavatest usupõhistest programmidest, mille kokkuvõtted on tehtud vangla jagatud materjalide põhjal. Programmid ja nende kokkuvõtted on oluline taustateave intervjuude planeerimiseks. Selles osas kirjeldatakse iga programmi ülesehitust ja eesmärki, sihtrühma, kasutatavaid meetodeid, religiooni rolli ja hariduslikku mõõdet, et luua terviklik ja toetav kontekst nii hilisemaks analüüsiks kui ka intervjuudeks. Töö autor intervjuueeris nende andmete alusel nii kaplaneid kui ka kinnipeetavaid.

2.1. Programm „Minu kristlikud väärtused ja hoiakud“

Tanel Meieli loodud programm „Minu kristlikud väärtused ja hoiakud“ on mõeldud kinnipeetavatele, kes soovivad muuta oma maailmapilti ja hoiakuid kristlikumaks. Muutusi toetab kristlik eetika ja usuline refleksioon. Programmi eesmärk on suurendada kinnipeetavates vastutustunnet ja vähendada korduvkuritegevuse võimalikkust. Lisaks julgustada kinnipeetavaid jääma seaduskuuleka elu juurde just läbi kristlike väärtuste. Programm on vabatahtlik ja mõeldud kõigile kinnipeetavatele sõltumata nende usulisest või konfessionaalsest kuuluvusest.

Programm on üles ehitatud kristlikule traditsioonile ning on jagatud konfessionaalseteks mooduliteks, mida viivad läbi Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku, Eesti Metodisti Kiriku, õigeusu kirikute ja vabakoguduste esindajad. Igas moodulis käsitletakse kristliku usu põhialuseid ja eetikat, mille kaudu avatakse selliseid teemasid nagu patt, süü, andestus, lepitus ja kogukondlik elu. Programmis loetakse piiblitekste ja arutletakse nende üle, tehakse refleksiooniharjutusi ja peetakse grupiarutelusid.

Religiooni roll programmis on selge ja keskne. Piiblilugusid, kristlikku eetikat ja liturgilisi elemente (nt palve) kasutatakse selleks, et toetada õpet. Näiteks võivad osalejad mõne tunni käigus arutada andestuse teemat, lugeda vastavat piibliteksti ning seostada seda olukordadega, kus andestamine on olnud keeruline või vastuoluline.

Programmil on selge usuhariduslik mõõde ning see sarnaneb leerikursustele ja kateheesile: tutvustatakse kristlikku maailmapilti, ususõnavara, kirikuaasta rituaale ning kristlikke voorusi (alandlikkus, teenimine ja vastutuse võtmine). Programmi seisukohalt ei ole religiooniharidus ainult teadmiste edasiandmine, vaid väärtus- ja tähenduskeskne

lähenemine. Selle kaudu õpivad programmis osalejad mõtestama oma elu läbi kristliku traditsiooni. (Meiel 2022)

Programmide rakenduslikud võimalused ja piirangud

Programm „Minu kristlikud väärtused ja hoiakud“ on konfessionaalselt mitmekülgne oikumeeniline kursus, mis tutvustab kristliku eetika põhialuseid. Antud programmi eesmärk on toetada kinnipeetava sisemist muutust, suurendada eneseväärtustamist ja toetada vägivallatut eluviisi.

Moodulid põhinevad piiblitekstidel, arutelul, palvetel ja refleksioonil. Programm loob tugeva religiooniharidusliku raami ning toetab kinnipeetavate imuutust. Oikumeeniline ülesehitus suurendab avatust eri taustaga osalejatele, struktuur on selge ja arusaadav. Grupiarutelud toetavad kogukondlikku õppimist ja võivad vähendada isoleerituse tunnet. Tugevalt kristlik ülesehitus ei pruugi olla kõigi jaoks sobiv. Mõne kinnipeetava jaoks võib esmane takistus olla usulise sõnavara keerukus. Programm vastab UNESCO põhimõttele, et vanglaharidus peab toetama eneseväärikust ja identiteedi taastamist (Behan 2021). Samuti kehastab see Freire'i hariduse kui vabaduse praktika mõtet: osaleja õpib mõtestama oma elu uue narratiivi kaudu, mis loob võimaluse muutuseks. Religiooni käsitus vastab Nelson Mandela nõuetele ja Euroopa vanglaeeskirjade rõhuasetusele usuvabaduse tagamisest.

2.2 Taastava õiguse programm „TEE“

Taastava õiguse põhimõtetele tugineva programmi „TEE“ eesmärk on tuua kinnipeetavate igapäevaellu kahju, vastutuse ja lepituse käsitus. Programmi eesmärk on aidata osalejatel mõista enda teo tagajärgi, mõtestada tekitatud kahju, võtta vastutus ja toetada suhete taastamist. Samal ajal pakutakse turvalist keskkonda eneserefleksiooniks ja dialoogiks. Programm on vabatahtlik ja avatud kõigile kinnipeetavatele sõltumata taustast, kuriteo liigist või usulistest veendumustest.

Programm on üles ehitatud moodulitele, liikudes teadvustamiselt vastutamise ja lepituse poole. Moodulite tugisambad on taastava õiguse põhimõtted, tekitatud kahju analüüs, ohvriga empaatilise samastumise kujundamine, väärtuste analüüs, vastutuse võtmine ja soov andestada. Tundides kasutatakse mitmesuguseid meetodeid, nagu metafooride abil selgitamine, loovülesanded, rollimängud, rühma arutelud ja isikliku loo

ümberkirjutamine, eesmärgiga toetada emotsionaalset ja kognitiivset õppimist. Näiteks tehakse kahju teadvustamise etapis visuaalseid ülesandeid, kus inimene koostab „kahju kaardi“ ning analüüsib suhteid ja olukordi, mida tema käitumine on põhjustanud.

Religioonil ei ole programmis keskne, vaid on toetav roll. Tunde alustatakse ja lõpetatakse soovi korral palvega, mis aitab osalejatel häälestuda või teha kokkuvõtet. Juhendmaterjalides on toodud soovituslikud, peamiselt andestuse ja lepituse teemadel piiblitekstid. Religioonihariduslik mõõde on seejuures minimaalne: piiblilugusid ja -salme kasutatakse pigem moraalsete arutelude toetamiseks kui konfessionaalse usuõpetuse vahendina. Programmi tuumaks on taastava õiguse teoreetiline raamistik, kus religioon toimib pigem kultuurilise ja väärtuskeskse ressursina.

Programmide rakenduslikud võimalused ja piirangud

Moodulites liigutakse loogiliselt kahju tuvastamisest emotsionaalse refleksiiooni ning lõpuks andestuse ja muutuse poole. Meetodid on osaluslikud: rollimäng, visuaalsed harjutused, narratiivne kirjutamine, rühmatöö. Religioon on toetav, mitte keskne komponent. Programm sobib hästi osalejatele, kes eelistavad vähem religioosset ja rohkem praktilist lähenemist. Programmi tugevused on emotsioonide sõnastamine ja empaatia arendamine. Lisaks on programm väga praktiline ja eluline.

Väljakutseks võib kaplanite jaoks kujuneda gruppide väga erinev dünaamika, millega peab pidevalt kohanema. Programmi sügav lähenemine võib olla mentaalselt kurnav, kaplanid peavad olema valmis ka sellega tegelema. Lisaks on see programm väga töömahukas. Programm kehastab taastava õiguse põhimõtteid, mida RAN PRISONSi töörühm (Radicalisation Awareness Network 2020) on toonud välja kui tõhusat vahendit radikaliseerumise ja vägivalla vähendamiseks. Jang ja Johnson (2022) rõhutavad, et just vastutuse võtmine ja hoiakute muutus on religioonipõhiste programmide edu võti. „TEE“ kasutab religiooni minimaalselt, kuid toetab sama muutusloogikat.

2.3. Programm „12 sammu“ ehk „Igapäevane valik“

„Igapäevane valik“ on kristlikul maailmapildil põhinev sõltlastele mõeldud programm. Selle eesmärk on aidata kinnipeetavatel teadvustada ja murda sõltuvust tekitavaid või kahjulikke käitumismustreid. Kujundades seejuures uut minakäsitlust, mis toetub aususele, vastutusele ja sisemisele enesedistsipliinile. Programm on vabatahtlik ning

avatud kõigile kinnipeetavatele sõltumata nende usulisest kuuluvusest. Tuleb siiski arvestada, et programmi sisu lähtub selgelt kristlikust arusaamast inimese muutumise, Jumala juhtimise ja vaimse uuestisünni kohta. Osalejatelt oodatakse valmisolekut aususeks ning igapäevaseks refleksiooniks, sest programmi mõte seisneb järjepidevas tööprotsessis, mitte üksikutes harjutustes.

Programm tugineb ülesehituse mõttes 90-päevasele töövihikule „Igapäevane valik“, milles iga päev sisaldab piiblisalmi, sellele järgnevat mõtisklust, isikliku eneseanalüüsi küsimusi ja palvet. Teemasid käsitletakse järjest, alustades jõuetuse tunnistamisest ja enesepeetuse äratundmisest ning liikudes sealt edasi vastutuse, meeleparanduse, kahju teadvustamise, andestuse, uute harjumuste kujundamise ja vaimuliku kasvu suunas. Näiteks rõhutatakse juba varajases etapis inimese võimetust oma sundkäitumise üle: „Sest head, mida ma tahan, ma ei tee, vaid kurja, mida ma ei taha, ma teen“ (Rm 7:18–19), see võib aidata osalejatel paremini oma probleemide sügavust mõista.

Metoodiliselt on programm üles ehitatud erinevatele õppimisviisidele: igapäevane piiblisalmi ja mõtiskluse lugemine, kirjutamisülesanded, isiklikud refleksioonid, grupiarutelud ja narratiivne eneseanalüüs. Harjutused on suunatud enesetunnetuse parandamisele ning nende kaudu õpib osaleja märkama oma käitumismustreid, päästikuid ja emotsionaalseid reaktsioone. Paljud päevad sisaldavad rehabilitatsiooni toetavaid ülesandeid, näiteks loetelude koostamist, minevikus tehtud kahju kindlakstegemist või tänulikkuse väljendamist. Lisaks sellele palveid, mis sõnastavad inimese soovi Jumala juhtimist järgida („Jeesus, palun ole terve mu elu Issand“).

Religioonil on programmis keskne roll. Piiblitekstid, kristlik eetika ja teoloogilised mõisted toetavad kogu õppimisprotsessi, andes osalejale struktuuri, mis toetab isiklikku muutust. Palve on programmi igapäevane osa ning seda kasutatakse nii tunnis alustuseks kui ka tegevuste lõpetamiseks eesmärgiga suunata osaleja mõtteid ja tundeid vaimulikus keeles ning kujundada harjumust otsida Jumalalt juhatust. Programmis käsitletakse ka selliseid kristlikke mõisteid nagu patt, meeleparandus, uus elu, Püha Vaimu juhatus ning inimese vastutus Jumala ees.

Programmide rakenduslikud võimalused ja piirangud

Programm „12 sammu“ on tugevalt kristlik. Töövihik sisaldab piiblisalme, mõtisklusi, refleksiooniküsimusi ja palveid. Eesmärk on sõltuvuslike käitumismustrite murdmine,

uue identiteedi kujundamine ja sisemine enesedistsipliin. Programmi suurim tugevus on süstemaatiline igapäevane töö, mis toetab harjumuste kujunemist. Selline lähenemine on väga tõhus sõltuvuse küüsis olevatele osalejatele. Suur töö identiteediga toetab sisemist muutust. Osalejad, kes ei samastu kristliku maailmapildiga, võivad tunda võõristust.

Probleemiks võib kujuneda motivatsioonilangus, kuna programm on pikk ja aeganõudev. Tugineb tugevasti sisemisele muutusele, mitte väliste toimetulekuoskuste arendamisele, mis on vabanemisel väga olulised. Programmi mõju on kõige tugevam siis, kui osaleja tunnetab tugevat sisemist kriisi (nt sõltuvus), mis loob motivatsiooni muutuseks. Conway (2022) rõhutab, et vanglahariduses peab pakkuma andragoogilist, mitte autoritaarset õpet. Programm „12 sammu“ toetab täiskasvanu enesejuhtimist, kuid selle vaimulik raamistik võib mõnele osalejale tunduda liiga suunav. USA kontekstis on 12 sammu tüüpi programmid kooskõlas RLUIPA (*Religious Land Use and Institutionalized Persons Act*) põhimõttega pakkuda religioosset tuge, kuid vältida sundust.

2.4. Programm „Teadus ja Vaim“

Helgi ja Jim Hilborni loodud programm „Teadus ja Vaim“ on avatud kõigile soovijatele. Programmi eesmärk on aidata kinnipeetavatel arendada kriitilist mõtlemist, teaduskirjaoskust ja väärtuspõhist otsustamist, sidudes ja toetades neid eksistentsiaalsete ja vaimsete küsimustega. Programm lähtub eeldusest, et korduvkuritegevuse risk ei ole seotud üksnes oskuste puudumisega, vaid ka sellega, kuidas inimene tõlgendab tegelikkust, hindab infot ja kujundab isiklikku moraalset kompassi.

Programmi ülesehituses on omavahel ühendatud teaduslik mõtlemine ja filosoofiline arutelu, mis toetuvad neljale põhisambale: teadmiste loogika ja kriitiline mõtlemine, vaimsuse ja tähenduse küsimused, praktilised olukorrad ning nende integreerimine. Õppetegevus on dialoogi ja ühistegevuse vormis: minidebatid, juhtumianalüüsid, allikate võrdlev hindamine, refleksioonipäevikud ja väärtuskaartidena tuntud eneseanalüüs.

Religiooni roll programmis ei ole õpetuslik ega suunav, vaid religiooni käsitletakse ühe võimaliku viisina, mis aitab inimestel kirjeldada oma kogemust, kannatusi, süüd või lootust. Erinevalt eelnevatest programmidest ei paku „Teadus ja Vaim“ süsteemset usuõpetust ega teoloogilist õpetust, vaid loob arutelu ruumi. Religioonihariduslik osa

seisneb eelkõige selles, et osalejad saavad teaduslikku ja religioosset maailmavaadet kriitiliselt analüüsida ning reflekteerida seda, kuidas need mõjutavad väärtusi, otsuseid ja identiteeti.

Programmide rakenduslikud võimalused ja piirangud

Programm „Teadus ja Vaim“ ühendab kriitilise mõtlemise, teaduskirjaoskuse ja eksistentsiaalsed küsimused. Religiooni käsitletakse maailmavaate võimalusena, mitte õpetusena. Kasutatakse arutelu, debatiproove, juhtumianalüüsi ja refleksioonipäevikuid. Programm sobib kinnipeetavatele, kes ei soovi konfessionaalset õpet, kuid uurivad tähenduse ja väärtuste küsimusi. Tugevaks küljeks on kriitilise mõtlemise arendamine, mis toetab taasühiskonnastumist. Programm on kaasav ja annab igale osalejale võimaluse enda mõtteid ja arvamusi jagada.

Mõned osalejad võivad tunda, et programm ei ütle piisavalt selgelt, mida tegema peab, mis peegeldab vanglatingimustes vajadust konkreetsuse järele. Oluline on, et programm ei muutuks liiga akadeemiliseks, et kõik osalejad mõistaksid selle sisu ja suudaksid sellega ka samastuda ja tabada äratundmishetki. Selle kõige eelduseks on hea juhendaja. Programm kehastab Bartoni jt (2025) kirjeldatud kriitilise andragoogika põhimõtteid: dialoogiline õpe, partnerlus ja nn hetkeline emantsipatsioon, mis võimaldab kinnipeetaval kogeda autonoomiat. UNESCO (2021) raportis tuuakse välja, et haridus vanglas ei tohi olla dogmaatiline, „Teadus ja Vaim“ on selle põhimõttega kooskõlas.

Kokkuvõttes täidavad Tartu vangla neli usupõhist rehabilitatsiooniprogrammi eri funktsioone ja pakuvad kinnipeetavatele mitmekesiseid võimalusi muutusteks. Vaatamata religiooni erisugusele rollile programmides on ühine see, et need toetavad sisemist refleksiooni, vastutuse võtmist ja tähenduslikku enesemõtestamist, mis on rahvusvahelise vanglahariduse käsitluse järgi rehabilitatsiooni tuum (Behan 2021; Freire 1970).

3. Metoodika

Käesoleva magistritöö metodoloogiline ülesehitus lähtub kvalitatiivsest uurimismeetodist, mille keskmes on intervjueeritavate kogemuste ja praktika mõistmine praegusel hetkel loomulikus keskkonnas. Eesmärk on mõista ja saada aru kinnipeetavate isiklikest kogemustest nelja usupõhise rehabilitatsiooniprogrammiga. Sellega seoses püstitati kolm uurimisküsimust: 1) kuidas rakendatakse religiooniharidust Tartu Vanglas nelja usupõhise rehabilitatsiooniprogrammi raames; 2) milliseid praktilisi ja sisulisi muudatusi võiks teha; 3) millised on kinnipeetavate isiklikud kogemused ja hinnangud usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide osas Tartu Vanglas.

Uurimus on juhtumiuuring (uuritakse üht institutsiooni, Tartu vanglat) ning rakendatakse induktiivset analüüsi (andmetest mustrite tuvastamine). Juhtumiuuring sobib, kuna keskkond on uuritavate programmide seisukohalt väga oluline ja mõjutab nende ülesehitust ning toimimist (Yin 2009, lk 12). Selline ülesehitus võimaldab siduda intervjueeritute kirjeldused programmide kavandatud eesmärkidega.

3.1. Valimikirjeldus

Uurimistöö raames intervjueeriti kokku 12 osalejat, kellest kaks olid kaplanid ja kümme kinnipeetavad. Allolevas tabelis (vt tabel 1) on esitatud kaplanite tööstaaž ja neile antud pseudonüümid, mida edaspidi kasutatakse konkreetsele kaplanile viitamisel. Pseudonüümide valikul lähtuti Statistikaameti veebilehel esitatud 2026. aasta populaarsematest meeste nimedest (Statistikaamet).

Kõige populaarsemad programmid, milles kinnipeetavad osalesid (vt tabel 2) olid „Minu kristlikud väärtused ja hoiakud“ ning „12 sammu“. Nagu tabelis näha, ei osalenud programmis „Teadus ja Vaim“ ükski kinnipeetav, tulemustes esitatakse selle programmi kohta ainult kaplanite tagasiside. Lisaks programmides osalemisele on tabelis välja toodud, kas kinnipeetavad kannavad karistust esmakordselt või mitte, ning antud pseudonüümid. Pseudonüümide valimisel lähtuti Statistikaameti veebilehel esitatud andmetest (Statistikaamet).

Tabel 1. Kaplanite valimikirjeldus

Kaplan	Tööstaaž (aastates)	Pseudonüüm
Kaplan 1	19 a	Jaan
Kaplan 2	24 a	Tarmo

Tabel 2. Kinnipeetavate valimikirjeldus

Informant	Läbitud usupõhised rehabilitatsiooniprogrammid	Vangistuse korduvus	Pseudonüüm
Informant 1	Minu kristlikud väärtused ja hoiakud	Esmane	Martin
Informant 2	Minu kristlikud väärtused ja hoiakud; 12 sammu; Taastav õigus	Korduv	Andres
Informant 3	Minu kristlikud väärtused ja hoiakud	Esmane	Toomas
Informant 4	Minu kristlikud väärtused ja hoiakud; 12 sammu; Taastav õigus	Esmane	Margus
Informant 5	12 sammu; Taastav õigus	Korduv	Kristjan
Informant 6	Minu kristlikud väärtused ja hoiakud; 12 sammu	Korduv	Jüri
Informant 7	Minu kristlikud väärtused ja hoiakud	Korduv	Urmas
Informant 8	Minu kristlikud väärtused ja hoiakud	Esmane	Marko
Informant 9	Minu kristlikud väärtused ja hoiakud; 12 sammu	Korduv	Aivar
Informant 10	Minu kristlikud väärtused ja hoiakud; Taastav õigus	Korduv	Rein

3.2. Intervjuud

Intervjuud viidi läbi poolstruktureeritud kujul, kuna see vorm võimaldab intervjuerijal hoida teatud vabadust, intervjuu kavad on toodud lisades (lisad 1 ja 2). Ühelt poolt hoiab see uurimisküsimused selged, teisalt võimaldab vastajal väljendada kogemusi omas sõnastuses ning uurijal minna rohkem süvitsi teemadega, mis kerkivad esile vestluse käigus (nn *responsive interviewing*). Niisugune dialoogiline, usalduslik ja kohanev

küsitlemine on Rubinite käsitluses eelkõige sobiv tundlike ja institutsionaalselt keerukate nähtuste (nt vangla programmid) uurimiseks, sest see toob esile peidetud tähendused ja aitab mõista programme selgemalt (Rubin ja Rubin 2012, lk 7).

Uuringule taotleti ja saadi kooskõlastus Tartu Ülikooli eetikakomiteelt ning eraldi kooskõlastus Justiitsministeeriumilt, mis võimaldab uurimistöö läbiviimist vanglas. Kõik osalejad allkirjastasid teadliku nõusoleku vormi (vt lisa 4). Uurimissituatsioon arvestas kinnipeetavate haavatavust: rõhutati vabatahtlikkust, katkestamisõigust ning tagajärgede puudumist osalemisest keeldumisel. Andmed anonüümistati (pseudonüümid; isikut tuvastavad detailid eemaldati) ja säilitati krüptitud turvaliselt Tartu Ülikooli serveris.

Uuring tehti koostöös Tartu vangla kaplaniteenistusega. Eelnev kokkulepe võimaldas ligipääsu programmimaterjalidele ja aitas korraldada osalejate värbamist. Uuritavad programmid olid nelja tüüpi usupõhised rehabilitatsiooniprogrammid, mille eesmärk on toetada kinnipeetavate sisemist arengut ning sotsiaalset toimetulekut.

Kasutati sihipärast valimit, mille eesmärk oli hõlmata kahte keskset teemat: a) programmide rakendamine ja korraldus kaplanite vaatenurgast ning b) programmide tähendus ja mõju osalejate vaatenurgast. Valim hõlmas kahte kaplanit (programmi elluviijad) ning kümnet kinnipeetavat, kes olid läbinud vähemalt ühe uuritavatest programmidest Tartu vanglas. Uurimuse raames intervjueriti osalejaid kahes erinevas asutuses – Tartu vanglas ning rehabilitatsioonikeskuses. Selline valik on kvalitatiivses uurimises tavapärane, sest eesmärk on terviklik ja mitmetasandiline arusaamine uuritavast nähtusest. Osalejate arv valiti, arvestades uurimistöö ajaraami ning osalejate tegelikke võimalusi ja ressursse.

Kinnipeetavad värvati koostöös vangla administratsiooni ja kaplanitega, kasutades lühikest uuringukutset, mis selgitas uuringu eesmärki, vabatahtlikkust ja konfidentsiaalsust (vt lisa 3). Osalejatel oli õigus keelduda või katkestada osalemine ilma selgituste ja tagajärgedeta. Kaplanitele edastati üldised teemaplokid (mitte kogu küsimustik sõna-sõnalt), et aidata neil meenutada programmide sisu ning korralduslikke aspekte. Kinnipeetavatele küsimusi ette ei saadetud, et säilitada spontaansed vastused ja vestlused.

3.3. Andmete kogumine

Andmeid koguti kahes etapis (vt tabel 3). Esmalt tehti kokkuvõtted nelja uuritava programmi õppematerjalide ja juhendmaterjali kohta, millele ligipääsu võimaldas vangla kaplaniteenistus. Dokumentide sisukokkuvõtted löid selge arusaama programmide eesmärkidest, meetodikast ja sihtrühmast ning võimaldasid koostada mõtestatud intervjuukavad. Dokumendid pakkusid ka hilisemat võrdlusmaterjali intervjuude tõlgendamiseks (Tavory & Timmermans 2014).

Viidi läbi intervjuud kaplanitega, et saada ülevaade programmide eesmärkidest ja korralduslikust poolest. Seejärel tehti prooviintervjuu endise kinnipeetava ja Tartu vangla usupõhises rehabilitatsiooniprogrammis osalejaga, kelle andmed lisati ka lõppvalimisse. Prooviintervjuu andis võimaluse testida küsimuste selgust ning intervjuueerimisprotsessi toimivust. Peale seda korraldati vangla ruumides poolstruktureeritud intervjuud kinnipeetavatega, tagades konfidentsiaalsuse ja võimalikult vähese välismõju. Vestlused salvestati diktofoniga. Uuriija tegi intervjuu vältel ka paberil märkmeid, mis hiljem aitas kaasa koodide loomisele. Ühe intervjuu kestus oli ligikaudu 45–90 minutit.

Intervjuu juhend hõlmas kolme teemat.

1. Programmi ülesehitus ja rakendamine (eesmärgid, sisu, struktuur, hindamine).
2. Kogemused ja tähendused (mis oli kasulik või keeruline, millised muutused või taipamised tekkisid).
3. Arendusvajadused (mis võiks olla teisiti; millist tuge on puudu).

Kinnipeetavate intervjuudes kasutatud kolm teematelge olid otseselt seotud töö kolme uurimisküsimusega. Programmi ülesehituse ja rakendamise teema võimaldas vastata esimesele uurimisküsimusele: kuidas kinnipeetavate hinnangul programmid toimivad ning mil määral erinevad need sellest, mis juhendis kirjas. Kogemuste ja tähenduste teema oli alus teisele uurimisküsimusele, mis keskendus osalejate hinnangutele, tajutud muutustele ja programmi mõjule isiklikul tasandil. Arendusvajaduste teema toetas kolmandat uurimisküsimust, tuues esile nii kaplanite kui ka kinnipeetavate ettepanekud ja kitsaskohad, mis osutavad programmide sisulistele ja praktilistele parandamisettepanekutele.

Kaplanite puhul hõlmas intervjuu juhend aga kahte teemat.

1. Programmi ülesehitus ja rakendamine (eesmärgid, sisu, struktuur, hindamine).
2. Arendusvajadused (mis võiks olla teisiti; millist tuge on puudu).

Kaplanite intervjuudes käsitletud kaks teematelge vastasid otseselt uurimistöö esimesele ja kolmandale uurimisküsimusele. Programmi ülesehituse ja rakendamise teema võimaldas analüüsida, kuidas religiooniharidus Tartu vanglas kaplani vaatenurgast toimib ning milliseid meetodilisi ja sisulisi valikuid nad rakendavad. See annab aluse esimesele uurimisküsimusele. Arendusvajaduste teema oli alus kolmandale uurimisküsimusele, tuues esile kaplanite nähtud kitsaskohad, ressursipiirangud ja programmide täiustamisvõimalused. Need aitavad hinnata, milliseid muudatusi oleks praktiliselt ja sisuliselt kõige otstarbekam teha.

Intervjuud olid poolstruktureeritud ja küsimused olid avatud, uurija proovis kohandada järjekorda ja küsimuste sõnastust vastavalt vajadusele ja vastaja kogemusele. Selline lähenemine on sobiv tundlike ja kontekstist sõltuvate teemade puhul (Rubin & Rubin 2012).

Tabel 3. Uurimisprotsessi etapid ja kasutatud meetodid

	Uurimisetapp	Põhjus	Osalejad/andmed	Vorm
Esimene etapp	Nelja programmi sisukokkuvõtted	Uuringu konteksti mõistmine ning intervjuukava ettevalmistamine	Kaplani-teenistuse õppematerjalid	Sisukokkuvõtted, uurija märkmed
Teine etapp	Intervjuud kaplanitega	Ülevaade programmide eesmärkide ja korralduse kohta	Kaplanid	Poolstruktureeritud intervjuu, helisalvestus
	Prooviintervjuu	Intervjuuküsimuste ja uurimisprotsessi eelnev kontroll	Endine kinnipeetav	Poolstruktureeritud intervjuud, helisalvestus
	Intervjuud kinnipeetavatega	Kinnipeetavate kogemuste, tähenduste ja arendusvajaduste kaardistamine	Kinnipeetavad	Poolstruktureeritud intervjuud, helisalvestus, uurija märkmed

3.4. Andmete analüüs

Analüüsi eesmärk on leida kaplanite ja kinnipeetavate intervjuude põhjal vastused uurimistöö kolmele põhiküsimusele. Lõppeesmärk on pakkuda terviklikku ja põhjendatud ülevaadet selle kohta, kuidas usupõhiseid rehabilitatsiooniprogramme saab Tartu vanglas mõtestada, rakendada ja arendada viisil, mis vastab nii rahvusvahelistele põhimõtetele kui ka osalejate tegelikele vajadustele.

Programmide juhend- ja õppematerjale kasutati konteksti tarbeks ning selleks, et tõlgendada intervjuudes käsitletud teemasid, kuid need ei olnud eraldi analüüsiobjekt ega kodeerimise alus. Materjale kasutati eelkõige selleks, et avada programmide kavandatud eesmärkide ja tegeliku rakendamise seost ning täpsustada andmetest lähtuvaid tõlgendusi. Seega olid programmide juhendid jms käesolevas analüüsis taust- ja võrdlusmaterjal, mitte iseseisev andmekogum.

Analüüsis kasutati induktiivset meetodit. Andmeid analüüsiti traditsioonilisel viisil – paberil, kasutades värve ja märkmeid. Esmase avakodeerimise käigus loeti transkriptsioone ja tehti esimesed märkmed. Teisel korral kasutati *in vivo* kodeerimist, mille puhul võeti koodid osaleja enda sõnadest (Saldana 2013, lk 84). Kolmanda lugemise käigus koondati koodid temaatilise kodeerimise abil laiemateks teemadeks (Saldana 2013, lk 108 - 109). Temaatiline kodeerimine aitas tuua paremini esile korduvad teemad. Kolmandal korral valiti transkriptsioonist välja ka esimesed sobivad tsitaadid.

Järgmises etapis kõrvutati programmide dokumentatsioon ja intervjuumaterjalid, mis võimaldas täpsustada tõlgendusi. Võrreldi kujunenud teemasid programmide ametlike eesmärkide ja juhendmaterjalidega. Selline võrdlev lähenemine võimaldas esile tuua nii kooskõlad ehk olukorrad, kus osalejate kogemused kinnitasid programmide kavandatud sihte, kui ka lahknevused, mis viitasid kitsaskohtadele.

Kuna uuritavad rehabilitatsiooniprogrammid on sisult rohkemal või vähemal määral usupõhised ning meetodikalt eripalgelised, on oluline mõista nii seda, kuidas osalejad programme tajuvad, kui ka seda, millised õpetamismeetodid neid toetavad või takistavad. *In vivo* kodeerimine aitas esile tuua osalejate enda sõnastatud tähelepanekuid õpetamise kohta (nt mis neid kõnetas või mis tundus ebaselge), samas kui temaatiline kodeerimine võimaldas analüüsida programmi struktuuri ja meetodikat põhjalikumalt.

Analüüs jagunes üldiselt kaheks: kaplanite ja kinnipeetavate intervjuude analüüs. Mõlemad analüüsi osad koosnesid omakorda sellistest uurimisküsimustest nagu religioonihariduse rakendamine ja parandusettepanekud (kinnipeetavate puhul ka nende arvamused ja hoiakud). Intervjuude memod aitasid süstematiseerida analüüsi käigus tekkinud tähelepanekuid ja uitmõtteid ning toetasid teemade sõnastamist.

Selline sammsammuline liikumine koodidest kategooriateni ja temaatiliste järeldusteni on kvalitatiivses uurimises tavapärane ning sobib ka sellesse töösse väga

hästi. Analüüsi tehes peeti oluliseks säilitada osalejate hääl (tsitaadid) ning siduda see tõlgendusega (Brinkmann 2013).

3.5. Uurija positsioneerimine

Kvalitatiivses intervjuu-uurimuses on uurija uurimisprotsessi osa, mistõttu on oluline tuua välja, kuidas uurija taust ja positsioon võib andmete kujunemist mõjutada. Käesoleva töö tegemisel oli autor väline uurija, mitte programmi läbiviija; see vähendas rollikonflikti riski, kuid eeldas teatavat pingutust usaldussuhte loomiseks. Intervjueeritavatele tuli selgitada uurimuse eesmärki, andmekaitse põhimõtteid ja uurija rolli neutraalsust. Samuti oli oluline hoida piisavat distantsi, et vältida olukordi, kus empaatia või eelhoiakud mõjutaksid intervjuud.

Oluline on esile tuua ka uurija isiklik ja akadeemiline taust, mis võis kujundada töö fookust. Autor on varasemalt tegelenud religioosete inimeste ja kinnipidamisasutuste vahelise seosega. Autori bakalaureusetöö teema oli „Kas usk aitab hoida inimesi seaduskuuleka elu juures“ ning see on kujundanud tema vaateid ja arusaama teema kohta.

Refleksiivne positsioneerimine ja läbipaistvus aitab Brinkmanni (2013) sõnul uurijal teadvustada oma mõju analüüsiprotsessile. Käesolevas uurimuses tähendas see pidevat eneseanalüüsi alates intervjuuküsimuste sõnastamisest kuni andmete tõlgendamiseni, et hoida teadlikku vahet uuritavate kogemuste ja enda arusaama vahel ning vältida olukorda, kus varasemad uskumused või huvid suunaksid järeldusi rohkem kui kogutud andmed ise.

Paratamatult ei ole käesolevas uuringus võimalik suuri üldistusi teha, kuna selles keskendutakse ühele konkreetsele asutusele ning valik on sihipärane, mitte juhuslik. Selline valik on aga kooskõlas töö eesmärgiga, milleks on rehabilitatsiooniprogrammide kirjeldamine, mõistmine ja arendusvõimaluste esitamine. Vangla kontekstis võivad vastuseid mõjutada sotsiaalse soovitavuse ja võimusuhte tajumine, seda riski prooviti vähendada privaatsuse, vabatahtlikkuse ja anonüümsuse rõhutamisega ning intervjueerija erapooletu hoiakuga.

4. Tulemused ja analüüs

Käesolevas peatükis esitatakse läbiviidud intervjuude analüüsi tulemused. Esmalt kirjeldatakse tsitaatide abil kaplanite intervjuude tulemusi, mis on liigitatud vastavalt esimesele ja teisele uurimisküsimusele. Seejärel tuuakse välja kinnipeetavate intervjuude tulemused, mis on liigitatud vastavalt esimesele, teisele ja kolmandale uurimisküsimusele.

4.1. Religioonihariduse rakendamine kaplanite vaatenurgast

Selles osas käsitletakse esmalt kaplanite intervjuueringi tulemusi kahe uurimisküsimuse kohta. Esimene uurimisküsimus keskendub sellele, kuidas rakendatakse religiooniharidust Tartu vanglas nelja usupõhise rehabilitatsiooniprogrammi raames. Teine uurimisküsimus käsitleb kaplanite hinnanguid nende programmide tugevustele ja kitsaskohtadele ning rakendamisega seotud probleemidele. Nende kahe uurimisküsimuse analüüsi põhjal tehakse kokkuvõtlikud järeldused. Seejärel analüüsitakse eraldi kinnipeetavate kogemusi ja vaatenurki, mis võimaldab võrrelda kaplanite ja programmides osalejate hinnanguid ning toetab uurimuse terviklikku tõlgendamist.

Grupitöö ja individuaalse lähenemise vahekord vanglas

Kaplanite intervjuudest ilmnes, et grupitöö on Tartu vangla usupõhistes rehabilitatsiooniprogrammides eelistatud meetod eelkõige praktilistel ja ressursi põhjustel. Kaplan Jaan tõi välja, et grupid võimaldavad korraga töötada mitme kinnipeetavaga, mis on oluline, arvestades piiratud aja- ja inimressurssi. Individuaalne töö osalejatega ei ole tema hinnangul realistlikult teostatav, isegi kui see oleks mõnel juhul soovitatav.

No ressursi puudus on esiteks, ega seda ressursi ei ole. Ühest küljest, kui me teeme grupis seda programmi, on lihtsam [...]. Ma saan näiteks nelja-viie mehega korruga teha. (kaplan Jaan)

Samas rõhutas kaplan, et grupitööl on ka omad piirangud. Kõik osalejad ei tunne ennast grupis turvaliselt, mille tõttu ei ole nad valmis oma isiklike kogemusi avatult jagama. Sellest hoolimata pidas ta grupiarutelude tugevuseks elavust ja dünaamilisust. Juhul kui mõni osaleja ei soovi sõna võtta, leidub igas grupis alati keegi, kes arutelu käivitab ja edasi kannab.

Kaplan Tarmo suhtus grupitöösse paindlikumalt ning rõhutas vajadust lähtuda konkreetsest grupist, mitte juhendmaterjalides ette nähtud suuruselt. Tema hinnangul ei ole alati mõistlik suuremaid grupe väiksemateks jagada, kui on näha, et grupp toimib, arutelud on sisukad ja osalejad on kaasatud. Grupi struktuur ei ole Kaplan Tarmo arvates jäik raamistik, vaid muudetav meetoodiline vahend, mida kohandatakse vastavalt vajadusele.

Kaplanite kirjeldused näitavad, et grupitöö ja individuaalse lähenemise vahel käib pidev tasakaalu otsimine ja kohanemine. Kuigi programmide ametlik ülesehitus eeldab grupitööd, sõltub tegelik rakendamine Kaplanite oskusest näha grupe elava kooslusena ning oluline on ka kohandada meetoodikat vastavalt osalejate valmisolekule, dünaamikale ja vajadustele.

Dialogi ja refleksiooni kasutamine religioonihariduses

Kaplanite intervjuudest ilmnes, et dialoog ja refleksioon on usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide kesksed osad. Kaplan Jaan kirjeldas, et programmi eesmärk ei ole mitte ainult teoreetiline arutus, vaid võimalus jõuda kinnipeetaval tekitatud kahju, vastutuse, andestuse ja lepituse temadega sügavamale. Selleks kasutatakse meetoodikat, mis aitab käsitleda keerulisi ja emotsionaalselt laetud teemasid turvalisel viisil.

Üheks oluliseks refleksiooni vormiks peeti kirjalikku tööd, näiteks kannatanule mõeldud kirja kirjutamine. Kaplan rõhutas, et kuigi kirja päriselt kellelegi ei edastata, võimaldab kirjutamisprotsess kinnipeetaval valada kirja sisse oma tunded. Selline kirjalik refleksioon loob võimaluse tegeleda sügavate temadega individuaalselt, arvestades vanglatingumusi, kus enese täielik avamine grupis võib tunduda riskantne.

Et aga kinnipeetav valas [...] kirjas oma tunded ja kahetsused ja kõik välja ja andis [siis] kirja minu kätte. Ja siis ma ütlesin, et kui Jumal ühel päeval avab selle võimaluse, kus me saame kokku, siis sa saad seda kirja kasutada. (Kaplan, Jaan)

Kaplan Jaan rõhutas ka, et programmis on oluline minna sügavale, mis tähendab osalejate valmisolekut käsitleda andestust, ülestunnistust ja vastutuse võtmist mitte lihtsalt mõistetena, vaid isikliku arengu protsessina. Kuigi kirjalik refleksioon toimub individuaalselt, on arutelud grupis siiski olulised, sest need aitavad tähendusi sõnastada ja kogemusi laiemalt mõtestada.

Kaplan Tarmo kirjeldas dialoogilist ja refleksiivset lähenemist aktiivse suhtluse ja praktiliste arutelude kaudu. Tema sõnul toetuvad programmid sageli piiblitekstidele, mis on arutelude lähtepunkt, mitte vastus. Piiblitekstide abil suunatakse osalejaid jõudma käitumise ja valikuteni, esitades otseseid ja eksistentsiaalseid küsimusi, näiteks „miks sa seda tegid?“.

Mida ma pean oluliseks? Ma arvan, et [programmid] pakuvad võimalust panna inimene mõtlema, [...] arutlema oma elu üle, ja panna nägema alternatiive senisele elule. (kaplan Tarmo)

Arutelu puhul tõi Kaplan Tarmo esile ka praktilisi refleksiooniülesandeid, milles arutletakse reaalsete kuritegude üle. Näiteks analüüsitakse ajaleheartiklite põhjal konkreetseid juhtumeid ning püütakse mõista, millised tagajärjed olid eri osapooltele. Ühe ülesandena kirjeldas ta ka harjutust, kus paberile kirjutatakse kuritegu ning kaardistatakse kõik inimesed ja suhted, keda see tegu võis mõjutada.

Religioosse ja konfessionaalse mitmekesisuse arvestamine

Intervjuudest tuli välja, et religioonihariduse rakendamisel Tartu vanglas peetakse oluliseks teadlikku ja avatud suhtumist religioossesse ning konfessionaalsesse mitmekesisusse. Kaplan Jaan kirjeldas, et vangla kaplaniteenistus teeb aktiivselt koostööd eri konfessioonide ja religioonide esindajatega. Ta tõi esile, et vanglasse kutsutakse eri religioonide vaimulikke ning programmides on osalenud näiteks ka moslemid. Sellist koostööd ei nähtud probleemina, vaid vangla töö loomuliku osana – religiooni peetakse vanglas inimeseks olemise osaks. Kaplan rõhutas, et religioosse mõõtme täielik puudumine inimese elus võib olla probleem ning seetõttu tuleb religiooniharidusele vanglas tähelepanu pöörata.

Mina lähen selle Vahitorniga¹ ilusti kinnipeetava juurde, sest ma pean talle selle andma. Aga kui te tulete minu juurde metodistide kirikusse, kus ma teenin vaimulikuna, siis te ei näe mind mitte kunagi Vahitorniga kõndimas, sest see on välistatud. [...] Religioon on inimeseks olemise üks osa ja kui selle kohta pealt jääb puudu, siis on natukene probleem. (kaplan Jaan)

Kaplan Jaan tõi esile, et religiooniharidust vajaksid lisaks kinnipeetavatele ka vanglaametnikud ja kontaktisikud, et paremini mõista erinevaid usundeid ja osata nendega igapäevatoos arvestada.

¹ Vahitorn” on Jehoova tunnistajate väljaantav ajakiri.

Kaplan Tarmo kirjeldas sarnast lähenemist, rõhutades, et kõik vanglas läbiviidavad usupõhised rehabilitatsiooniprogrammid on oma olemuselt oikumeenilised. Tema sõnul ei tugine ükski programm kitsalt ühe konkreetse kiriku või usutunnistuse õpetusele. Kaplan Tarmo tõi samuti välja, et programmides on osalenud erineva religioosse taustaga kinnipeetavad ning see ei ole tekitanud märkimisväärseid pingeid.

Olgu öeldud, et kõik need meie programmid... on tegelikult rohkemal või vähemal määral oikumeenilised. Puht sellist ühe kiriku usutunnistusele rajanevat asja nagu ei olegi siin. (kaplan Tarmo)

Lisaks programmide sisulisele ülesehitusele tõi Kaplan Tarmo esile vanglavälise koostöö olulisuse, märkides, et vabanemise järel teavitatakse vajaduse korral kogudusi ning vahel külastavad vaimulikud kinnipeetavaid ka vanglas. Tema hinnangul ei ole Tartu vangla religioosse mitmekesisuse ja sellega seotud hariduse poolest halvas olukorras, kuigi alati on arenguruumi. Ta rõhutas, et suurem teadlikkus religioonide ja nendevaheliste erinevuste kohta võiks olla osa üldharidusest, et inimesed oskaksid erineva usulise taustaga inimestega lugupidavalt ja konfliktivabalt suhelda.

Kaplanite intervjuudest ilmneb, et religioosse ja konfessionaalse mitmekesisuse arvestamine oli programmide rakendamisel teadlikult arvesse võetud aspekt.

Erinevus programmide juhendmaterjalide ja praktilise rakenduse vahel

Kaplanite intervjuudest ilmnes, et religioonihariduse rakendamisel lähtutakse küll programmide ametlikest juhendmaterjalidest ja eesmärkidest, kuid praktikas peetakse vajalikuks nende kohandamist vastavalt oluline. Selline lähenemine toetab paremini kinnipeetavaid ja nende isikliku arengut.

Eriti toodi esile, et mitmed programmid on algselt loodud teise kultuuri ja institutsiooni kontekstis, mistõttu ei pruugi näited ja narratiivid Eesti kinnipeetavatele mõjuda. Kaplan Jaan tõi välja, et tugineb oma professionaalsele hinnangule ning kohandab programmi sisu nii, et selle keskne mõte säiliks, kuid oleks ka osalejatele arusaadav ja tähenduslik.

Näiteid toodi nagu Ameerika kontekstis ja Eesti inimene... Tema jaoks on natukene raske seda, seda ameerikalikku, seda alati nagu mõista. Mõisted võiksid ja sellised asjad [olla kohandatud]. (kaplan Jaan)

Kaplan Tarmo tõi välja, et üks programmi muutmise põhjus oli vajadus kohandada tööd vastavalt grupis osalejatele. Oluliseks pidas ta ka loomingulist poolt, sest just selle kaudu

on võimalik kinnipeetavaid kõige paremini juhendada ja nendeni jõuda. Kuna tegemist on enamasti grupiprogrammidega, siis on tähtis lähtuda grupist. Grupi suurus, grupiülesanded ja individuaalsed ülesanded tuleb paika panna vastavalt grupile. Kaplan tõi lausa välja, et ainult manuaali järgides on oht programm ära rikkuda.

Jah, üks peab olema mingisugune loomingulisus küll. Päris kuivalt manuaali järgi panna ei saa. Sellega tegelikult võib programmi ära rikkuda. (kaplan Tarmo)

Kaplanite intervjuudest tuleb selgelt välja, et programmide juhendmaterjale kasutatakse praktikas paindlikumalt ning neid kohandatakse vastavalt vangla tingimustele, võimalustele ja konkreetsele grupile, keda parasjagu juhendatakse.

4.2. Praktilised ja sisulised arendusvajadused kaplanite vaatenurgast

Analüüsis esitatakse kaplanite intervjuude põhjal selgunud head tavad ja tugevused ning programmide rakendamisel ilmnunud piirangud ja kitsaskohad.

Toimivad viisid usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide rakendamisel

Kaplanite intervjuudest tuli selgelt välja, et vaatamata programmide rakendamisel esinevatele praktilistele ja institutsionaalsetele piirangutele on programmidel mitmeid tugevusi ja häid mõjusid.

Mõlemad kaplanid tõid välja, et programmides osalemine toetab kinnipeetavate arusaamist sellest, et teod omavad reaalseid ja kestvaid tagajärgi nii ohvritele, lähedastele kui ka neile endile. Kaplanite sõnul panevad programmid inimesi mõtlema, küsima ja arutlema, sageli toimub see kinnipeetava jaoks esimest korda elus süstemaatiliselt ja juhendatud viisil. Kaplanite meelest ei nähtud sellist arengut teoreetilise mõtlemisena, vaid protsessina, mis mõjutas osalejate arusaama ja suhtumist oma teo tagajärgedesse.

Kaplan Jaan rõhutas ka programmide vaimset mõju, tuues välja, et tema hinnangul on mitmel juhul programmis osalemise ajal inimeste usk süvenenud või saanud uue, teadlikuma tähenduse. Religiooniharidus ei väljendu sel juhul üksnes teadmistes või praktilises elus, vaid aitab osalejatel luua raamistiku, mille abil oma elu ja valikuid mõtestada. Lisaks pidas kaplan programme oluliseks toeks vastutustunde kujunemisel ja enesedistsipliini arengus.

Paljudel inimestel kasvas usk. [...]Me oleme näinud seda ja ütleme niimoodi, et need on erinevad tahud erineva nurga taga, aga lõpptulemus on hea. (kaplan Jaan)

Kaplanid tõid esile ka võimalust ennast pidevalt kutsealaselt arendada ja täiendada. Kaplan Jaan märkis, et nad tunnevad end teatud mõttes privilegeerituna, kuna neil on võimalus osaleda koolitustel, täiendada oma teadmisi ja arendada metoodilisi oskusi. See toetab programmide kvaliteeti ning võimaldab kaplanitel hoida oma töös refleksiivset ja õppimisele avatud hoiakut.

Mõlemad kaplanid pidasid programmi tugevuseks ka motiveeritud ja toimivat gruppi. Kui grupp on sisemiselt motiveeritud ja osalejad on valmis aktiivselt kaasa töötama, loob see võimaluse elavateks aruteludeks ja vastastikuseks õppimiseks. Sellisel juhul ei jää programm lihtsalt kohustuseks, vaid sellest kujuneb ruum, kus osalejad saavad ennast väljendada ja teiste kogemustest õppida.

Kaplanite intervjuudest ilmneb, et nad pidasid programme oluliseks eelkõige tänu eneserefleksioonile ja vastutuse teemade esiletoomisele.

Kinnipeetavate motivatsiooni ja avatusega seotud väljakutsed

Intervjuude põhjal pidasid kaplanid üheks keskseks väljakutseks usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide rakendamisel kinnipeetavate motivatsiooni. Mitmel juhul osalesid kinnipeetavad programmides pigem ratsionaalsetel põhjustel, näiteks lootuses enne tähtaega vabaneda, mitte valmisolekust sisuliselt oma probleemidega tegeleda. Kaplanite sõnul võib selline välise motivatsiooni ülekaal piirata programmide mõju ning raskendada tööd iseendaga.

Samuti tõid kaplanid esile, et kinnipeetavad võivad karta end programmi raames avada, olles mures, kuidas nende jagatud teavet tegelikult kasutatakse. See mõjutab otseselt grupidünaamikat ning arutelude kulgu ja avatust. Eriti keeruliseks muutub olukord siis, kui grupis on üks-kaks osalejat, kelle motivatsioon on madal või kes töötavad aktiivselt programmi vastu. Selline käitumine võib kahjustada kogu grupi toimimist. Sellistel juhtudel on kaplanitel õigus osalejad programmist välja arvata.

Ma vahel jätan ise endast sellise mulje, et ma olen karm väljaviskaja. Ongi tõesti niimoodi. Mõnest grupist olen ma välja visanud pool. (kaplan Tarmo)

Kaplani tsitaat ilmestab hästi, kui oluline on hoida grupidünaamikat paigas, isegi siis, kui see tähendab programmist väljaarvamist. Kinnipeetavad, kes soovivad päriselt kaasa töötada, saavad seda teha ilma, et keegi segaks.

Aja-, ressursi- ja rollipiirangud vanglas

Nii Kaplan Jaan kui ka Kaplan Tarmo rõhutasid intervjuudes aja- ja ressursipiiranguid, mis mõjutavad programmide läbiviimist. Sobivate ruumide ja aja leidmine on keeruline, kuna kinnipeetavad on hõivatud mitme muu tegevusega ning ruume kasutavad ka teised ametnikud. Samas osutus problemaatiliseks seegi, et need kinnipeetavad, kellel on vähem struktureeritud tegevusi, ei pruugi olla programmides osalemiseks piisavalt motiveeritud.

Ressursipiirangute seisukohalt tuli esile ka vangla hoiak programmide korduva läbiviimise suhtes. Kuigi kaplanite sõnul võiks mõnel juhul programmide kordamine olla rehabilitatsiooni mõttes toetav, nähakse seda asutuse tasandil sageli ressursi ebatõhusa kasutamisenä.

Vangla ei poolda seda. Vangla ütleb siin, et ressursi raiskamine. Aga mina ütlen seda, et kui ikkagi kinnipeetav tunneb, et sellest jäi väheseks. Võibolla oli viga läbiviijas. Võibolla oli viga grupi koosluses, me ei tea. (kaplan Jaan)

Kaplan Jaan tõi esile rollipiirangud oma tööülesannetes. Kaplanite põhiülesandeks peetakse religioossete vajaduste rahuldamist ning rehabilitatsiooniprogrammide läbiviimine ei ole alati selgelt määratletud ametiülesanne.

Programmide ülesehitusest ja turvalisusnõuetest tulenevad piirangud

Kaplanid osutasid lisaks vormilistele piirangutele ka sisulistele piirangutele. Nad tõi esile, et mõned programmid (nt „12 sammu“) on suunatud eelkõige tagasilanguse ennetamisele, mitte ulatuslikumale muutusele, teised jälle jätavad mittemidagiütleva mulje (nt „Teadus ja Vaim“). Samuti ilmnes, et mõne programmi (nt „12 sammu“) näited ja materjalid on loodud teistes kultuurikontekstis (nt Ameerika Ühendriikides), mistõttu ei pruugi need Eesti kinnipeetavatele alati aktuaalsed või kõnetavad olla.

Turvalisusnõuetest tulenevalt on piiratud ka teatavate praktiliste ülesannete läbiviimine, mida muus kontekstis peetaks rehabilitatsiooni mõttes vajalikuks. Kaplanid pidasid neid piiranguid mõistetavaks, kuid märkisid, et need seavad piirid programmide mitmekesistamisele.

Kaplan Jaan juhtis tähelepanu mitmele korralduslikule ja tehnilisele tegurile, mis ei sõltu otseselt kaplanitest ega kinnipeetavatest, kuid mõjutavad siiski programmis osalemise võimalusi. Näiteks võib juhtuda, et kinnipeetav ei ole osalemisnimekirja lisatud või tekivad tõrked elektroonilises süsteemis, mille kaudu liikumisi ja osalemisi koordineeritakse. Sellistes olukordades võib kinnipeetav soovida küll programmis osaleda, kuid jääda sellest korralduslikel põhjustel kõrvale. Kaplan Jaani hinnangul on tegemist pigem paratamatute olukordadega, mitte kellegi konkreetse tegevusetuse või vastutamatusena. Samas mõjutavad sellised olukorrad programmide järjepidevust, osalejate motivatsiooni ning tekitavad üldist segadust nii kaplanite kui ka kinnipeetavate jaoks.

Kokkuvõttes ilmneb kaplanite intervjuudest, et programmide rakendamist mõjutavad lisaks sisulistele valikutele ka korralduslikud ja tehnilised tegurid, mis võivad piirata osalemise järjepidevust.

Vanglavälise toe ja rehabilitatsiooni järjepidevuse puudumine

Kaplanite intervjuudest tuli välja ka, et vanglavälise toe nappus pärast kinnipeetavate vabanemist on suur probleem. Nende sõnul võib vabanenutel olla keeruline naasta kodukogukonda, kuna neid takistavad häbi, hirm ja sotsiaalne häbimärgistamine. Kui vanglavälised kogudused või tugivõrgustikud ei paku vabanedes kinnipeetavatele piisavat toetust, on kaplanite võimalused abistamiseks piiratud.

Kaplan Tarmo rõhutas, et suhtlus vanglaväliste kaplanite ja vaimulikega võiks olla tihedam ning kogukonna mõõde tugevam. Vastasel juhul jääb vanglas tehtud töö mõju lühiajaliseks, kuna puudub järjepidev toetus pärast vabanemist.

Või võiks see suhtlus olla natukene tihedam üldkiriku ja kaplanite vahel? See on väga suur läbimõtlemiss või järelemõtlemiss koht. Ma olen ise ka tundnud seda. Siin ma tegutsen ja EELK ka nagu väga ei süvene sellesse, mida kaplan teeb. [...] Minu tegutsemise võimalused hakkavad jääma või jäävad natukene... kuidas ma ütlen, väikseks väljaspool vanglat. (kaplan Tarmo)

Kaplanite intervjuudest ilmnis, et vanglavälise toe puudumine võib piirata vanglas alustatud töö jätkumist pärast kinnipeetavate vabanemist.

4.3. Kinnipeetavate vaatenurk religioonihariduse rakendamisele

Käesolevas osas käsitletakse seda, kuidas kinnipeetavate vaatenurgast rakendatakse religiooniharidust Tartu vangla usupõhistes rehabilitatsiooniprogrammides. Tähelepanu all on programmidega liitumise põhjused, osalejate esialgsed ootused ning see, millise mõtte omandas programm osalejate jaoks osalemise käigus. Samuti analüüsitakse seda, milliste õppimis- ja töövormide kaudu said kinnipeetavad religiooniharidust.

Liitumise põhjused, ootused ja programmi eesmärgi mõistmine

Kinnipeetavatega tehtud intervjuud näitavad, et usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammidega liitumiseks oli mitu eri põhjust ning mitmel juhul ei olnud selleks religioonihariduslik või rehabilitatsioonieesmärk. Osalejate kirjeldustest tulid välja erinevad motivatsioonid, mis ulatusid sisemisest eneseotsingust ja religioosest huvist pragmaatiliste kaalutlusteni, nagu aja sisustamine või vanglas pakutavate võimaluste kasutamine.

Mitmed kinnipeetavad tõid liitumise põhjuseks soovi teha tööd iseendaga ja mõtestada ümber enda varasemaid valikuid. Nende puhul kerkis esile tugev rahulolematuse enda senise elu suhtes, soov muutuda või mõistmine, et senised tegevusviisid ei ole jätkusuutlikud. Nende osalejate ootused olid suunatud eelkõige isiklikule arengule, vastutuse võtmisele ja paremaks inimeseks saamisele, olenemata sellest, et programmide konkreetne ülesehitus ei olnud neile enne liitumist selge.

Vangidel on endal ka lootused pandud kirikule, kaplanitele, et need on nende viimased õlekõrred, ja kõik panused on pandud sellele. (Aivar)

Teist rühma iseloomustas selgem religioosne huvi. Nende puhul oli programmiga liitumise põhjus konkreetselt, tihti seotud sooviga läheneda kirikule, valmistuda ristimiseks või süveneda usuteemadesse. Programmi tajuti algselt pigem religiooni vallas harimise ja kirikliku kuuluvuse tugevdamise, mitte rehabilitatsiooni võimalusena. Ootused keskendusid selgelt uute usualaste teadmiste saamisele, kiriku üldisele toimimisele ja religioossete praktikate mõistmisele.

Kolmandana tõid kinnipeetavad välja praktilised põhjused programmis osalemiseks, näiteks aja sisustamine, uudishimu või soov osaleda „kõiges, mis võimalik“.

Tuli esile, et kinnipeetavatel puudusid enne programmiga liitumist selged ootused ning programmi eesmärk ei olnud neile tegelikult arusaadav. Mõnel juhul mainiti, et liitumiseks motiveeris soov paista vanglas heas mõttes silma (kuigi see ei olnud hiljem osalemise põhjus).

Ja hakkasin kirikus käima, esimene mats ma tahtsin lihtsalt kuuske näha. Aga kuna vanglas kuuske ei olnud ja kuusk oli ainult kirikus, siis tänu sellele kirikusse tulingi. (Martin)

See mõte, too hetk oli veel see mõte, et see aitab mul enne tähtaega vabanemisele kindlasti kaasa. (Andres)

Usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammidega liitumise põhjused olid erinevad ning ulatusid soovist ennast muuta ja huvist usu vastu kuni praktiliste põhjusteni. Sageli ei olnud programmis osalejatel täielikku arusaama programmi sisust.

Religiooni hariduse rakendamine kinnipeetavate vaatenurgast: kasutatud meetodid

Kirjelduste põhjal rakendati religiooni haridust usupõhistes rehabilitatsiooniprogrammides mitmekesiste õppimis- ja töövormide kaudu. Osalejad tõid esile, et programmide ülesehitus oli valdavalt moodulipõhine ning ühendas suulise selgitamise, kirjalikud materjalid ja aruteluga tegevused.

Mitmed kinnipeetavad tõid välja trükitud õppematerjali ja töölehed. Slaidimaterjalid ja teemakäsitlused jagati osalejatele enamasti paberkandjal, mis võimaldas nendega ka hiljem iseseisvalt tööd teha. Mõnel juhul oli vaja teha ka väljaspool programmi täiendavaid ülesandeid töölehtedelt või kirjutamisülesandeid, näiteks koostada palveid või iseseisvalt teemasid läbi mõelda.

Lisaks kirjalikele materjalidele toodi välja juhendaja selgitusi ja suulist õpet, millele olid kõik programmid rajatud. Materjale esitleti sageli slaididena, mille järel aitas juhendaja teemasid lahti mõtestada ning seoseid luua. Osalejate hinnangul täitis juhendaja olulist rolli programmisu struktureerimisel ja arusaadavaks muutmisel.

Korduvalt tõsteti esile arutelude positiivset mõju. Kinnipeetavad kirjeldasid grupiarutelusid, kus arutati isiklike kogemusi. Mõtiskleti tegude ja nende tagajärgede üle ning püüti mõista probleemide algpõhjuseid. Mõne osaleja sõnul oli arutelu programmide keskne ja kõige mõjuvam osa.

Religiooni hariduslik sisu avaldus osalejate sõnul piiblitekstide, käskude, palvete ja päevasõnade kaudu. Mõned kinnipeetavad tõid välja arutelu lähtepunktid, mis

tuginesid kümne käsu õppimisele, piibli lugemisele või religioosete tekstide kasutamisele. Religioossed praktikad olid seega programmides selgelt esindatud, kuid nende kasutamise viis erines sõltuvalt programmist ja juhendajast.

4.4. Tajutud muutused ja programmi tähendus kinnipeetavate vaates

Kinnipeetavate kirjelduste põhjal tuli esile, et usupõhistes rehabilitatsiooniprogrammides osalemist peeti emotsionaalselt intensiivseks ja isiklikuks kogemuseks. Mitmed kinnipeetavad tõid välja, et programmides osalemine pani neid esimest korda elus tõsiselt mõtlema oma varasematele tegudele ning nende tegude tagajärgedele. Programmides osalemine kutsus esile muutusi nende mõtteviisis ja suhtumises.

Osa kinnipeetavatest kirjeldas programmi kui kogemust, mis tõi esile tugevaid tundeid, näiteks kahetsuse ja eneserefleksiooni. Toodi välja, et programm puudutas väga sügavalt, tõi esile varem alla surutud tundeid ning sundis tegelema süütunde ja vastutuse küsimustega. Mõnel juhul oli kogemus sedavõrd intensiivne ja silmi avardav, et osaleja tundis vajadust pöörduda psühholoogilise toe poole. Sellised kirjeldused osutasid selgelt sellele, et osalejad hakkasid oma varasemaid valikuid ja eluolukorda ümber mõtestama.

Mu mõttemaailm nii palju muutus. Ma sain ise aru, et mu mõtted ja asjad, et kas tõesti olengi nii, et ma olen nii kuradi puusse pannud. (Kristjan)

Mitmed kinnipeetavad tõid esile muutuse moraalis ja väärtustes. Tänu programmile saadi paremini aru sellest, mis on õige ja mis vale, ning mõisteti, et varasemad lahendused, näiteks vägivalla kasutamine või tunnustuse otsimine valedelt inimestelt, ei ole jätkusuutlikud. Mõned osalejad sõnastasid, et programm „avas silmad“ ning aitas mõista, et tunnustus peab tulema seaduslikest ja positiivsetest tegudest.

Aga selline inimene nagu meil on siin [kaplani nimi], et tema on minu jaoks täiesti vaieldamatu autoriteet. Nagu üldse igas mõttes, et no nii suurt tuge ja abi ei ole ma võibolla saanud isegi oma perekonnalt. (Aivar)

Korduvalt tõusis esile religiooni ja usu tähenduse muutumine osalejate jaoks. Osa kinnipeetavatest kirjeldas, et nad hakkasid Jumalast ja usust teistmoodi mõtlema ning tajusid usku kui tuge, mis „ei jäta sind kunagi“. Kinnipeetavad kirjeldasid, et nende suhe usu ja religiooniga muutus ning mõnel juhul otsustati peale programmi lõppu jätkata

kiriku küllastamist. Samas mainiti, et vanglakultuuris võib usk olla negatiivse tooniga ning religioosset huvi tõlgendatakse mõnikord nõrkuse märgina. Mitmed kinnipeetavad tõid välja algse hirmu teiste kinnipeetavate hinnangute ees, samas lisasid, et programmi käigus muutus teiste arvamus nende jaoks vähem oluliseks.

See kirikus käimine on kõige rohkem näidanud seda, et ongi see..., et noh ma elan iseenda jaoks. Ma ei pea ju arvestama sellega, mida vanglas keegi arvab, keegi, kes ei oska isegi elada. Päeva lõpuks loebki see, et ei ole vahet, kui mingi vana vang mulle õlale patsutab, et hästi paned. (Urmas)

Lisaks sisemisele muutusele kogeti programmi ka üldise toetava keskkonnana. Mitmed kinnipeetavad rõhutasid, et programmid andsid neile tunde, et keegi päriselt hoolib ja tahab aidata. Eriti tõsteti esile suhet kaplanitega, keda kinnipeetavad austavad ja kelle arvamusel hoolitakse. Mõned osalejad märkisid, et kuigi nad ei kuula üldiselt kellegi arvamust, on kaplanite suhtes tekkinud usaldus ja lugupidamine. Programmi tõsteti esile ka selle poolest, et see andis kinnipeetavatele konkreetseid vahendeid ja sisemist tugevust, mida on võimalik kasutada ka väljaspool vanglat.

Samas ei olnud kogemus alati üheselt lihtne. Osa kinnipeetavaid tõi esile kartuse, et programmis räägitu võib vanglateskkonnas liikvele minna või neid hiljem kahjustada, mis raskendas täielikku avanemist. Samuti mainiti, et rasketest kuritegudest tulenev häbi ja alaväärsustunne võib takistada grupis ausalt rääkimist. Sellest hoolimata kirjeldati programmi üldiselt kui kogemust, mis „andis väga palju juurde“ ning motiveeris osalejaid tegelema ka teiste arengut toetavate programmidega ja olema vanglas aktiivsemad.

Kinnipeetavate kirjeldused osutavad, et programmidega seostati mitmesuguseid isiklikke kogemusi ja muutusi, mille tähendus varieerus osalejati.

Programmi tähendus tuleviku ja vabanemise vaates

Kinnipeetavate kirjelduste põhjal seostasid mitmed osalejad usupõhistes rehabilitatsiooniprogrammides osalemist ka oma tuleviku ja vabanemisjärgse eluga. Programmis osalemist kirjeldati kui üht võimalikku tegevust või tuge, mida peeti oluliseks vanglast vabanemisel.

Mitu kinnipeetavat ütles, et programm tekitas neis lootust ja pani mõtlema, mida teha edasi peale vabanemist. Mõni osaleja kirjeldas konkreetseid samme, nagu kogudusega liitumine või ristimine, mis nende hinnangul võib aidata vabanedes leida

toetavat kogukonda. Programmi kaudu omandatud religioosne ja väärtuspõhine raamistik loob kinnipeetavate jaoks võimaluse jätkata kirikus käimist ning leida tuge ka väljaspool vanglat, mis paljudel kinnipeetavatel puudub.

Kinnipeetavate jaoks oli oluline teadmine, et on olemas usupõhised rehabilitatsioonikeskused ja kogukonnad, kuhu on võimalik pöörduda peale vabanemist. Kinnipeetavate jutust tuli välja selge arusaam, et toetavad struktuurid võivad pakkuda vajalikku tuge üleminekul vanglast vabadusse, aidates vältida varasemate mustrite kordamist ja taastumist. Mõned osalejad tõid välja, et varem vanglast vabanedes ei olnud neil piisavat tuge ega võimalust vanglas omandatud teadmisi rakendada, kuid seekord oldi lootusrikkamad ja nähti võimalust toime tulla ning mitte tagasi vanglasse sattuda.

Et lihtsalt ongi see tempo. Kiire tempo ja sa tunned, et oled tupikus, mine sinna [kaplani nimi] juurde. Ta [...] aitab korrastada sul neid mõtteid. (Kristjan)

Samas ei olnud tulevikku puudutavad ootused ja lootused üheselt optimistlikud. Kinnipeetavad olid teadlikud, et vabanemise järel muutub elutempo ning vanglas kujunenud harjumused ja usuline praktika võib kiirelt unarusse jääda. Toodi välja ka hirme seoses sellega, kas usu ja programmide kaudu läbitud muutused suudavad vabaduses püsima jääda, arvestades uusi olukordi ja probleeme. Samuti väljendati teatavat ebakindlust seoses kogudustega liitumisega, kuna osalejad ei olnud kindlad, mis neid vabaduses tegelikult ees ootab.

Kaks tuhat seitseteist lõpp, käisin kirikus. Kõik oli ilus, kõik hakkas tõusvas joones minema. Siis oli üks töökaaslane ja siis ta ütles mis sa käid seal iga pühapäev, et Jumal on nagu igal pool. Ja siis mõtlesin, et kui on, siis on jah. Aga siis ei hakanud käima iga pühapäev. Ja siis hakkas mäest alla minema ja jälle vangis. (Rein)

Näiteks kui ma tahan minna sinna ja lihtsalt kõnnin sinna kirikusse, et kuidas see käib. [...] Praegu lihtsalt lähed. Ma ei tea, mis seal ees ootab või kuidas. (Marko)

Kinnipeetavate kogemused näitavad, et vanglas kujunenud religioossed harjumused ja väärtuspõhised muutused on sageli haprad ning sõltuvad suurel määral keskkonnast, mistõttu vabadusse suundumine ilma selge toe, orientatsiooni ja kogukondliku sidemeta võib muuta vanglas alanud muutuse raskesti püsivaks.

4.5. Kinnipeetavate poolt esile toodud tegevused ja arendusvajadused

Toimivad praktikad ja tugevused kinnipeetavate vaatenurgast

Kinnipeetavad tõid intervjuudes korduvalt esile programmide tegevusi, mida nad pidasid toetavaks ja sisuliselt oluliseks. Esiteks hinnati kõrgelt arutelul põhinevat õppimist, mis võimaldas oma mõtteid väljendada ning samas kuulda ka teiste osalejate kogemusi ja arvamusi. Mitmed kinnipeetavad rõhutasid, et just diskussioonid, vastuolude läbiarutamine ja eri seisukohtade väljatoomine panid neid sügavamalt mõtlema ning aitasid teemasid paremini mõista.

Teine asi see, et sa mängid mingit situatsiooni läbi. Nii et siin on ka, et sa pead mingid asjad läbi mõtlema. Kui sa teed, mida sa teed. Kas sa teed seda grupitöös või sa teed, mida sa teed. Grupitööna on nende asjade läbimängimine võibolla üks kasulikmaid. (Jüri)

Samuti toodi positiivsena välja programmi selge ja arusaadav ülesehitus. Osalejate hinnangul olid moodulid loogiliselt üles ehitatud ning keerulisi ja tundlikke teemasid (nt kuriteod ja suhted lähedastega) käsitleti lihtsas ja mõistetavas keeles. Eriti väärtustati seda, et elulistest temadest räägiti viisil, mis ei olnud üleolev ega hirmutav, vaid julgustas ja kutsus kaasa mõtlema.

See oligi see, et ta (kaplan) käsitles tõsiseid teemasid lihtsalt, arusaadavalt ja ammendavalt, lahti rääkida ja asjast aru saada. (Kristjan)

Korduvalt mainiti ka kirjalike tööde kasulikkust. Osalejate hinnangul aitas asjadest valju häälega rääkimine ning nende kirjapanek mõtteid selgemaks saada. Eriti kasulikuks peeti grupitöid, kus sai kogemusi jagada ning tunda, et oma mõtete ja küsimustega ei olda üksi.

Mitu kinnipeetavat tõid välja, et neile meeldis, kuidas nende arvamust küsiti ja neid päriselt kuulati. Tunne, et osalejat võeti tõsiselt ning tema mõtteid ei naeruvääristatud, toetas turvalist õhkkonda ja julgustas aktiivsemalt kaasa rääkima.

Murekohad ja arendusvajadused kinnipeetavate vaatenurgast

Lisaks positiivsetele kogemustele kirjeldasid kinnipeetavad intervjuudes ka mitmeid kitsaskohti ja probleeme. Üks sagedamini mainitud teema oli soov sügavama ja mitmekesisema sisulise käsitlemise järele. Mitmed osalejad soovisid rohkem eneseanalüüsi,

põhjalikumat ja sügavamalt teemade lahti seletamist ning rohkem aega keeruliste küsimuste jaoks. Leiti, et programmid võiksid olla pikemad, sest palju jääb justkui rääkimata.

Korduvalt tõsteti esile vajadust suurema konfessionaalse ja maailmavaateline mitmekesisuse järele. Kinnipeetavad leidsid, et oleks kasulik, kui erinevad esindajad käiksid tutvustamas konfessioone enne oluliste religioossete otsuste tegemist, näiteks ristimise eel. Osalejad tõid välja, et kuna üks kaplanitest on metodist ja teine luterlane, siis võivad mõnikord nende konfessioonide seisukohad rohkem kõlama jääda. Kinnipeetavad pidasid oluliseks, et erinevate konfessioonide esindajad saaksid ise oma vaateid tutvustada, mis võimaldaks osalejatel teha teadlikumaid valikuid selle kohta, kuhu ja kuidas nad soovivad kuuluda.

Lihtsalt nagu mingi programm, kus käivad kristlikud inimesed, kes peavad kristlikke väärtusi ja siis nagu jutustavad inimestega. Või noh, nagu vanadekoduse jutlustajad suhtlevad. (Rein)

Samas tõid kinnipeetavad ka ise esile mitmeid põhjuseid, miks külaliste kutsumine võib keeruliseks osutuda. Põhiliseks takistuseks toodi välja julgeoleku küsimused, mis piiravad külaliste käimist. Teise põhjusena ilmnis ressursipuudumisest, millele juhtis tähelepanu mitu kinnipeetavat.

Kinnipeetavad juhtisid tähelepanu ka kasutatavatele õppematerjalidele. Sooviti, et printitud materjalid oleksid parema kvaliteediga, visuaalselt kutsuvamad ja kergemini loetavad. Leiti, et värvilised ja selgemalt struktureeritud õppematerjalid suurendaksid soovi neid ka hiljem uuesti lugeda. Samuti toodi välja vajadust paremate võimaluste järele konspekterimiseks, kuna kabeliruum ei ole alati selleks mugav (nt laudade puudumine).

Normaalselt loetavate lehtedega võiks olla. Võibolla isegi mingite värvidega alla kriipsutatud või värviliselt kirjutatud tähtsamad kohad. See oleks siis... siis juba tekiks huvi. (Margus)

Esile toodi soovi saada vahepealset tagasisidet – mitte ainult programmi lõpus, vaid ka selle käigus. Vahepealne tagasiside aitaks paremini mõista, kuidas neil läheb ja millele võiks rohkem tähelepanu pöörata. Samuti avaldati soovi anonüümse tagasiside võimaluseks, et anda ausat tagasisidet ilma hirmuta.

Lisaks sisulistele ja vormilistele ettepanekutele mainiti praktilisi osalemist takistavaid tegureid, nagu väsimus, töö ja muude kohustuste kattumine programmi ajaga.

Mõned osalejad tõid välja, et just need tegurid olid põhjused, miks programmist esialgu loobuti või selles osalemine katkes. Samuti on need põhjused, miks osalejaid välja visatakse.

Lõpetuseks rõhutati vajadust rohkem käsitleda vabanemisjärgseid võimalusi. Eranditult kõik intervjueeritud kinnipeetavad tõid välja, et programmis võiks käia rohkem külalisi. Sooviti, et erinevad konfessioonid külastaksid programme (leerikursust) ja tutvustaksid enda konfessiooni natukene põhjalikumalt. See annab võimaluse teha teadlikum valik enne ristimist. Külalistena sooviti kuulda ka endisi kinnipeetavaid, kes räägiksid enda (edu)lugusid.

5. Arutelu

Uurimistöö eesmärk oli kirjeldada Tartu vangla usupõhiseid rehabilitatsiooniprogramme ja selle tulemusena teha arendusettepanekuid, mis aitaksid programme arendada. Selleks püstitati töö alguses kolm uurimisküsimust:

1. kuidas rakendatakse religiooniharidust Tartu vangla usupõhistes rehabilitatsiooniprogrammides;
2. millised on nende programmide praktilised ja sisulised piirangud ning arendusvajadused;
3. kuidas kogevad usupõhiseid rehabilitatsiooniprogramme kinnipeetavad ning millist tähendust nad neile omistavad.

Arutelu osa on üles ehitatud uurimisküsimuste kaupa. Peatükis seotakse analüüsi tulemused töö teoreetilise raamistikuga.

5.1. Kuidas rakendatakse religiooniharidust usupõhistes rehabilitatsiooniprogrammides?

Analüüs näitab, et vaadeldud programmide kesksed põhimõtted kattuvad intervjuudes kirjeldatud praktika ja kogemustega. Dialoogi olulisust, grupiarutelusid, reflektiooni ja vastutuse võtmist rõhutatakse kõigis neljas programmis kui eeldust muutuseks. Eeskätt tuli see välja programmides „TEE“ ning „Minu kristlikud väärtused ja hoiakud“, kuid osaliselt ka programmides „12 sammu“ ning „Teadus ja Vaim“. Nii kaplanite kui ka kinnipeetavate intervjuud kinnitavad, et just arutelupõhine töö, isiklike lugude jagamine ning oma tegude ja nende tagajärgede mõtestamine olid osalejate jaoks olulised. Näiteks programmis „TEE“ rõhutatud dialoog ja programmis „Minu kristlikud väärtused ja hoiakud“ kesksel kohal olnud refleksioon leidsid otsest mainimist intervjuudes, kus osalejad kirjeldasid mõtteviisi ja hoiakute sisulisi muutusi.

Selline lähenemine on selgelt kooskõlas andragoogiliste õppimispõhimõtetega, mille kohaselt täiskasvanud õppija kogemus, aktiivne osalus ja refleksiivne mõtestamine on õppimise alused (Conway 2022). Analüüs näitas, et kaplanid rakendavad religiooniharidust paindlikult, kohandades juhendmaterjale ja metoodikat vastavalt vangla piirangutele ning konkreetse grupi koosseisule. Grupiarutelud, kirjalikud

refleksiooniülesanded ja isikliku loo sõnastamine moodustavad programmide metoodilise põhja. See toetab õppimist kui tähenduse loomise ja vastutuse teadvustamise protsessi. Selline praktikapõhine lähenemine vastab ka Freire'i käsitlusele haridusest kui teadvustumise protsessist, milles õppimine aitab inimesel mõista oma olukorda ning selles sisalduvaid võimusuhteid.

Ühtlasi kinnitab see Bartoni jt (2025) kirjeldatud nn hetkelise emantsipatsiooni nähtust. Usupõhistes rehabilitatsiooniprogrammides osalemine loob vanglakontekstis ajutise, kuid tähendusliku ruumi, kus kinnipeetavad saavad olla aktiivsed ja teadlikud osalejad, mitte institutsionaalselt juhitud. Kuigi vanglateskkond seab autonoomiale selged piirid, võimaldavad kõnealused programmid siiski osalejatel edukalt praktiseerida eneseväljendust, refleksiooni ja vastutuse võtmist viisil, mis toetab isiklikku muutust.

Võrreldes programmide sisu ja intervjuusid, ilmes osaline kattuvus programmides rõhutatud vabatahtlikkuse, õppija autonoomia ja oikumeenilisuse käsitlustes. Kuigi kõik neli programmi „TEE“, „Minu kristlikud väärtused ja hoiakud“, „12 sammu“, „Teadus ja Vaim“ lähtuvad põhimõttest, et osalemine on vabatahtlik ja avatud kõigile, näitas intervjuude analüüs, et praktikas on osalejate motivatsioon sageli mitmekihiline ning segunenud praktiliste põhjustega, nagu lootus enne tähtaega vabanemisele või vaheldus vanglateskkonnas olemisele. Ilmnes, et kuigi oikumeenilisus on programmikirjeldustes selgelt olemas, tajusid kinnipeetavad konfessionaalset mitmekesisust rohkem piiratuna, kui programmide kirjeldused eeldavad.

Selged mittekattevused tulid esile programmide manuaalse järgimise, rehabilitatsiooni pikaajalise järjepidevuse ja religiooni kui vahendi osas. Eriti programmides „TEE“ ja „Minu kristlikud väärtused ja hoiakud“ eeldatakse struktureeritud ja kindlat juhendi järgi rakendamist ning pikaajalist rehabiliteerivat mõju.

Intervjuudest selgus aga, et kaplanid kohandavad teadlikult vastavalt vajadusele juhendmaterjale ning tajuvad ranget manuaali järgimist pigem töö sisulise takistusena. Intervjuudest saab järeldada, et kaplanite poolne kohandamine muudab programmid kinnipeetavate jaoks arusaadavamaks ja huvitavamaks. Veel osutasid nii kaplanite kui ka kinnipeetavate intervjuud vanglavälise toe nappusele, mis piirab programmides alustatu jätkamist vabanemise järel. Samuti tuli intervjuudest välja, et religiooni ei käsitletud üksnes sisemise protsessina, kuna osalejate motivatsioon oli sageli ka strateegiline ja keskkonnast lähtuv.

Varasemad kriitilised uurimused (Austin 2017; Green 2020) on toonud välja, et usupõhistel rehabilitatsiooniprogrammidel võib olla vanglakontekstis normaliseeriv või kohanemist soodustav roll. Käesolev uuring ei näita otsest religioosset survet Tartu vanglas, kuid intervjuudes on viiteid sellele, et religiooniharidus võib uuritud kontekstis omandada ka lihtsalt praktilise tähenduse ning toimida toimetuleku ja igapäevase kohanemise toena. Seda võib võimendada asjaolu, et religiooniharidust ja usupõhiseid rehabilitatsiooniprogramme kogetakse tugevalt konkreetse kaplani isiku ja autoriteedi kaudu, millesse on paratamatult põimitud juhendaja konfessionaalne ja teoloogiline taust.

5.2. Millised on programmide praktilised ja sisulised piirangud ning arendusvajadused?

Teine uurimisküsimus toob esile, et usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide mõju ja toimimine ei sõltu üksnes sisulistest aspektidest, vaid see oleneb tugevalt ka süsteemsetest piirangutest. Analüüs näitas aja- ja ressursinappust, julgeolekunõudeid, ruumilisi piiranguid ning programmide korduslääbimisega seotud institutsioonilisi vastukõlasid, mis kõik mõjutavad programmide järjepidevat ja põhjalikku läbimist. Selles kontekstis ilmneb, et religiooniharidust ei saa mõista eraldiseisva „usuõpetusena“, vaid pigem ühe vanglahariduse meetodina, mis kasutab dialoogi, refleksiooni, enesemõtestamist ja kriitilise andragoogika elemente – õppimisviise, millel on juba vanglahariduses suurem tähendus.

Kaplanite ja kinnipeetavate tähelepanekud osutavad ka sisulistele piirangutele: osad programmid (eelkõige „12 sammu“) on suunatud tagasilanguse ennetamisele ega võimalda alati pikemaajalist ja sügavamalt enesemõtestamist. Siit koorub oluline erinevus käitumusliku muutuse ja tähendusliku muutuse vahel. Seda kinnitab desistentsiteooria, mille kohaselt püsiv muutus eeldab enam kui lihtsalt käitumise parandamist, põhinedes ka identiteedi ja mõttemaailma muutusel, sama rõhutavad ka taasühiskonnastumise käsitlused (Mazzola 2016; Shipe 2011). Intervjuude põhjal võib järeldada, et vanglakontekstis ei ole käitumise parandamine piisav, kui sellega ei kaasne sügavam muutus. Juhul kui muutus jääb hinnanguliseks või käitumispõhiseks, on selle edasine rakendamine ebakindel, eriti pärast vabanemist.

Lisaks toodi esile vajadust suurema konfessionaalse mitmekesisuse järele (eriti sisulise tutvustamise vajadust), et vältida kiirustamist religioossete otsuste tegemisel ning toetada teadlikumat valikut. Ka Todd ja Tipton (2011) rõhutavad, et erinevate konfessioonide esindatus on oluline eeldus teadlike usuliste valikute tegemisel (Todd ja Tipton 2011). Kuigi programmides rõhutatakse oikumeenilisust, osutasid intervjuud, et tegelik konfessionaalne mitmekesisus jääb sageli paberil ja läbi kumab kaplani enda konfessioon. Olenemata sellest, et kaplanid tutvustavad kinnipeetavatele erinevaid konfessioone.

Seda toovad välja Phillips (2013) doktoritöös, mille kohaselt ei ole konfessionaalset identiteeti võimalik täielikult välja lülitada, religioosne identiteet küll kohandub institutsionaalse kontekstiga aga ei kao. Samas toob (Orr 2024) oma uurimuses välja, et kaplanitöö kaldub üldistamise poole ja konfessionaalsed eripärad jäävad sageli tegelikult tahaplaanile. Selle põhjuseks tõi ta välja nii institutsionaalsed piirangud kui ka ressursipuuduse.

Osalejate hinnangul oleks oluline kutsuda programmi külalisi, kes esindaksid eri konfessioone ja maailmavaateid. Eriti oluliseks peeti seda enne ristimist. Selline lähenemine toetaks religiooni kui teadlikult tehtud valikut, mitte üksnes vanglatingimustes kujunenud harjumust. Featherstone (2020) läbiviidud uuringus leiti, et väliskülalised, antud töös kristlased, tekitasid lisaks uutele teadmistele kinnipeetavates positiivseid emotsioone ja lootust. Seda toetab ka Vabriti (2020) uurimus, milles ilmnes, et kinnipeetavad hindavad väljastpoolt tulnud inimesi kõrgemalt, kuna neid peetakse siiramaks ja paindlikumaks. Samas tuleks arvestada piirangutega, mis kinnipeetavad ise välja töid ning sellega, et kaplani ülesanne on anda edasi oikumeenilist õpetust, mida külalised võivad enda teadmata õõnestada.

Oluliseks puudujäägiks oli kinnipeetavate jaoks see, et enne programmiga liitumist ei olnud piisavalt teavet programmi sisu ja eesmärkide kohta. Intervjuud näitasid, et mõned osalejad ei teadnud täpselt, mis programmiga nad liituvad. See võib mõjutada motivatsiooni programmiga liituda, mille tõi välja ka STEP2LAB raport (STEP2LAB 2023). Lisaks võib see pärssida soovi programmi süveneda ning suurendada katkestamise või programmist eemaldamise riski. Selgem ja läbipaistvam teave enne liitumist võiks toetada teadlikumat osalemist ning vähendada olukordi, kus motivatsiooni puudumine hakkab mõjutama kogu grupi toimimist.

Intervjuudes toodi välja, et programmid võimaldavad siiski luua vanglas haruldasi nn vahealasi, kus tugev kontroll korraks taandub ning inimene ei ole määratletud kinnipeetavana, vaid saab kogeda end tavainimesena. Intervjuude analüüsis joonistub välja, et just need dialoogilised vestlused ja vähem kontrollitud ruumid on usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide suurim väärtus. Need ei taga küll kindlat ja püsivat muutust iseenesest, kuid loovad kinnipeetavate jaoks tugevad eeldused eneserefleksiooniks ja vastutuse võtmiseks.

Olulise piiranguna tuli intervjuudest välja vanglavälise toe nappus pärast kinnipeetavate vabanemist. Tehtud uurimus kinnitab Austini (2017) kriitikat, mille kohaselt hariduslikud ja rehabilitatsiooniprogrammid ei saa üksi tagada kestvat ja stabiilset muutust, kui puudub järjepidev toetus pärast vabanemist. Vanglaväliste koguduste, rehabilitatsioonikeskuste ja tugivõrgustike roll on oluline, kuid sageli eri põhjustel katkendlik.

UNESCO vanglahariduse käsitluses rõhutatakse, et haridus vanglas peab olema järjepidev ning toetatud ka pärast vabanemist (Behan 2021). Käesoleva uurimuse tulemused näitavad, et Tartu vangla usupõhistes rehabilitatsiooniprogrammides jääb see järjepidevus sageli katkendlikuks, mis piirab programmide pikaajalist mõju sõltumata nende sisuliselt tugevast kvaliteedist.

Sellest on võimalik järeldada, et usupõhiseid rehabilitatsiooniprogramme tuleks võtta kui üht võimalust muutumiseks, kuid muutus sõltub ikkagi kinnipeetavast endast. Muutus ei pruugi ilmnedagi programmi esimesel läbimisel ning seetõttu ei saa mitu korda osalemist käsitleda ressursi raiskamisena, vaid võimaliku rehabilitatsiooniprotsessi osana. Juba 1992. aastal lõi Prochaska jt mudeli, mis rõhutab, et inimesed võivad osaleda sekkumistes eri valmisoleku tasemetel ning vajada mitut katset, enne kui muutus püsima jääb (Prochaska, DiClemente ja Norcross 1992). Programmide arendamine ei tohiks seetõttu keskenduda ainult õpetamismeetodite täiustamisele, vaid peaks toetama laiemat rehabilitatsioonialast arengut, mis hõlmab nii vanglasisest harivat ja refleksiivset ruumi kui ka vabanemisjärgset teadlikku tuge.

5.3. Kuidas kogevad usupõhiseid rehabilitatsiooniprogramme kinnipeetavad ja millist tähendust nad neile omistavad?

Kolmas uurimisküsimus keskendub kinnipeetavate isiklikele kogemustele. Intervjuudest tuli välja, et kinnipeetavad kogevad usupõhiseid rehabilitatsiooniprogramme väga erinevalt ning nende tähendus ei ole üheselt positiivne ega negatiivne. Sageli toodi esile, et programmid olid emotsionaalselt intensiivsed, mis kutsus sügavalt reflekteerima, vastutust võtma ja varasemaid valikuid ümber mõtestama. Programmi tugev mõju viitab sellele, et religiooniharidusel on potentsiaal mõjutada esmalt kinnipeetavate käitumist, aga jõuda ka sügavamale tasandile, mõjutades minapilti.

Paljud kinnipeetavad kirjeldasid tänu programmidele muutunud suhet usuga, väärtuste ja autoriteediga. Religiooni ei tajutud institutsionaalse kohustusena, vaid uue võimaliku toena, mis pakkus alternatiivi varasematele toimetulekustrateegiatele. Sarnasele järeldusele on jõudnud ka Jang jt (2019), religioon pakub kinnipeetavatele uut identiteeti ja tõlgendusviisi. Samas tõid osalejad esile kahetisi tundeid: hirmu usu stigmatiseerimise ees vanglakultuuris ning kahtlusi selle suhtes, kas vanglas kujunenud religioossed harjumused ja tähenduslikkus suudab vabaduses püsima jääda ja neid toetada. Selliste kahtluste ilmumine näitab, et religioonihariduse kogemus vanglas on tugevalt kontekstipõhine ning seotud konkreetse keskkonna toe ja struktuuriga.

Rahvusvahelised õigusaktid ja dokumendid käsitlevad religiooni ja religiooniharidust vanglas eeskätt õiguse, võimaluse ja ressursina, mida tuleks toetada võimalikult neutraalsel ja vabatahtlikul pinnal (United Nations Office on Drugs and Crime 2015). Kinnipeetavate intervjuud näitavad aga, et kogemuslikul tasandil seostub religiooniharidus lisaks toetusele ka häbi, eelarvamuste ja ebakindlusega, mis mõjutab nii osalemise avatust kui ka selle jätkusuutlikkust vabanemisel. Sellest tuleb selgelt välja, et religioonihariduse mõju ei sõltu ainult selle sisust, vaid ka sellest, kuidas suudetakse vanglas ja vabanemise järel toetada usku kui teadlikku ja autonoomset valikut, mitte ainult olukorrapõhist kohanemisviisi.

5.4. Arutelu kokkuvõte ja soovitused

Uurimus näitab, et religiooniharidust rakendatakse Tartu vangla usupõhistes rehabilitatsiooniprogrammides eeskätt eneserefleksiooni ja vastutuse mõtestamise kaudu.

Programmid pakuvad väärtuslikke õppimisvõimalusi, kuid nende mõju on piiratud vangla struktuursete tingimuste ja vanglavälise toe katkendlikkuse tõttu. Uurimistulemused osutavad vajadusele käsitleda usupõhiseid rehabilitatsiooniprogramme osana laiemast rehabilitatsioonisüsteemist, kus religiooniharidus ei toimi iseseisva lahendusena, vaid ühe võimaliku valikuna kinnipeetavate muutuse protsessis.

Magistritöö eesmärk on kirjeldada religioonihariduse rakendamist Tartu vangla usupõhistes rehabilitatsiooniprogrammides ning analüüsida nende programmide toimimist ja tähendust nii kaplanite kui ka kinnipeetavate vaatenurgast. Uurimistulemused võimaldavad teha järeldusi ning sõnastada soovitusi, mis võivad toetada programmide edasist arendamist ja rakendamist vanglas. Järgnevad ettepanekud ei ole juhised, vaid töö tulemustest lähtuvad võimalused, mida võiks edaspidi kaaluda.

Programmi sisu ja metoodika arendamine

Uuring annab tugevat kinnitust, et programmid toimivad kõige edukamalt dialoogi ja refleksiooni vormis. Seetõttu on oluline jätkata praeguste lähenemisviisidega, aga ka süvendada arutelupõhist õppetööd ning vältida tugevalt loengule toetuvat käsitlust. Kinnipeetavate tagasiside näitab selget soovi ja vajadust suurema mahuga programmide või järeltegevuste järele. Tähelepanu all olevad teemad (nt süü, vastutus, andustus) ja uued teadmised eeldavad korduvat ja rahulikku lähenemist ning läbimõtlemist.

Samuti tuleks arendada õppevara: selgemalt struktureeritud töölehed ja paremad visuaalsed skeemid aitaksid erineva haridustaustaga osalejatel programmi sisu paremini mõista ning seda ka hiljem kasutada. Lisaks oleks kasulik teha õppematerjalid osalejatele atraktiivsemaks, see võib aidata neil sisu paremini jälgida ja samas tekitada soovi materjalid hiljem uuesti läbi vaadata.

Religioonihariduse eetiline ja mitmekesine rakendamine

Intervjuudest tuleb välja, et oikumeeniline ja maailmavaatelist mitmekesisust arvestav lähenemine toetab osalejate iseseisvat õppimist ning vähendab religioosse surve tajumist. Soovitav on suurendada veelgi teadlikkust erinevate konfessioonide ja usulistest suundade kohta enne oluliste religioossete otsuste tegemist. Kinnipeetavate intervjuudest selgus, et oluline on kutsuda eri konfessioonide esindajaid programmi raames (eriti

leerikursusele) rääkima. Võiks aga kaaluda ka religioonipedagoogi kaasamist, kes toetaks kaplanite tööd.

Oluline on tagada, et religioossetes tegevustes osalemine ei oleks kinnipeetavate jaoks seotud institutsionaalsete hüvede või parema kohtlemise lootusega, vaid oleks nende jaoks selgelt vaba valik.

Kaplanite roll ja töökorraldus

Kaplanid tõid intervjuudes välja mõnetise vastuolu oma töö põhiülesannete ja rehabilitatsiooni ülesande vahel. Seetõttu võiks kaaluda kaplanite ülesannete ja vastutuse täpsemat määratlemist vanglasüsteemis, et rehabilitatsiooniprogrammide läbiviimine ei jääks ajapuuduse tõttu teisejärguliseks.

Lisaks võiks institutsiooni tasandil väärtustada programmide korduvat läbimist või nendega uuesti liitumist juhtudel, kus kinnipeetav tunnetab vajadust ja soovi seda teha. Kindlasti tuleks kaplanil eelnevalt hinnata osaleja motivatsiooni programmi uuesti läbimiseks. Uuringu tulemused osutavad, et korduv osalemine võib toetada muutust, mitte olla ressursi raiskamine.

Vanglavälise toe tugevdamine

Üheks kitsaskohaks osutus vanglavälise toe nappus pärast vabanemist. Sellele juhtisid tähelepanu nii kaplanid kui ka kinnipeetavad. Uuringu tulemuste põhjal oleks oluline arendada süsteemsemat koostööd vanglaväliste kogudustega ning luua selgemad üleminekumehhanismid vanglast vabanemisel. Kogudustega parema koostöö jaoks oleks oluline teha rohkem teavitustööd, aga aitaksid ka varasemad tutvumised kinnipeetavatega. Tartu rehabilitatsioonikeskustega on koostöö hea, kuid koostööd tuleks suurendada ka teiste linnade keskustega. See aitaks suurendada vanglas alustatud töö jätkusuutlikkust ning vähendada tagasilanguse riski pärast vabadusse naasmist.

Soovitused edasiseks uurimiseks

Käesoleva uurimistöö tegemise käigus kerkis esile mitu teemat, mis vajaksid edaspidi põhjalikumat uurimist. Eriti oluline oleks analüüsida vanglavälise toe pikaajalist mõju ning uurida, millistel tingimustel vanglas alustatud muutus vabaduses säilib või katkeb. Sellest tulenevalt oleks oluline teada saada kirikute seisukoht ja mõtteid seoses endiste

kinnipeetavatega ning nende liitumist kogudusega. Samuti oleks väärtuslik uurida põhjuseid, miks osad kinnipeetavad usupõhistes rehabilitatsiooniprogrammides ei osale, ning kuidas see seostub kinnipeetava identiteedi, stigma ja vanglakultuuriga.

Kokkuvõte

Uurimistöö raames kaardistati Tartu vangla usupõhiseid rehabilitatsiooniprogramme kaplanite ja kinnipeetavate vaatenurgast. Antud töö kontekstis käsitleti nelja usupõhist rehabilitatsiooniprogrammi religioonihariduse rakendamise võimalusena.

Töö tulemused võimaldasid vastata kõigile kolmele uurimisküsimusele:

1. Kuidas rakendatakse religiooniharidust Tartu vanglas usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide raames?
2. Millised on nende programmide praktilised ja sisulised piirangud ning arendusvajadused?
3. Kuidas kogevad usupõhiseid rehabilitatsiooniprogramme kinnipeetavad ning millist tähendust nad neile omistavad?

Uurimistulemused näitavad, et religiooniharidust ei rakendata vanglas ühtse ja selgelt eristatava õpetusena, vaid see avaldub dialoogilise, refleksiivse ja väärtuspõhise õppimisprotsessina. Programmid erinevad lisaks ülesehitusele ka selle poolest, millist tähtsust religioon neis omab: mõnes programmis on religioon selgelt keskne ja konfessionaalne, teistes pigem rehabilitatsiooni toetav ja taustal toimiv komponent. Kõiki uuritud programme ühendab rõhuasetus eneserefleksioonile, vastutuse teadvustamisele ning oma elukäigu ja valikute mõtestamisele.

Analüüsist ilmnes, et usupõhised rehabilitatsiooniprogrammid täidavad Tartu vanglas oma eesmärgi ning pakuvad kinnipeetavatele turvalist keskkonda, kus on võimalik arutleda keeruliste teemade üle. Programmides osalemine toetab kinnipeetavate eneserefleksioonivõimet, vastutuse mõistmist ning mõnel juhul ka suhtumise muutumist religiooni ja usu tähendusse. Samas tõid kinnipeetavad välja ka mitmed praktilised ja sisulised kitsaskohad. Olulisemate probleemidena tõusid esile aja- ja ressursipuudus ning vanglavälise toe vähesus pärast kinnipeetavate vabanemist, mis piirab vanglas alustatud rehabilitatsiooniprotsessi jätkumist.

Kinnipeetavate intervjuudest selgus, et programmidega liitumise põhjused olid mitmekesised ega olnud alati seotud religioosse huviga. Osalemist motiveerisid sageli praktilised tegurid või soov teha muutusi oma elus, mis osalemise käigus omandasid ka sügavama usulise tähenduse. Samal ajal toodi esile ka ebakindlust usu avaliku väljendamise suhtes vanglateskkonnas ning ärevust muutuste püsima jäämise ees vabanemise järgselt.

Uuringu tulemused näitavad vajadust arendada vanglavälist koostöövõrgustikku, mis aitaks vanglas alustatud rehabilitatsiooni jätkata. Samuti tuleks toetada institutsiooni poolt programmide korduvat läbimist ja mitte võtta seda ressursi raiskamisena, vaid pikema protsessi osana. Lisaks tuli tugevalt välja vajadus muuta programmimaterjalid atraktiivsemaks, et kinnipeetavatel oleks soov neid päriselt lugeda ja läbi töötada.

Kasutatud kirjandus

- Ansberg, Margot. *Usu leidmine vangistuses endiste Tartu Vangla kinnipeetavate näitel*.
Bakalaureusetöö, Tartu: Tartu Ülikool, 2024.
- Atkins, Charles. „Logos Bible Study in Prison Ministry.“ *Journal of Christian Education in Korea*, 2021: 215-241. DOI: <https://doi.org/10.17968/jcek.2021..65.009>
- Austin, James. *Limits of Prison Education*. American Society of Criminology, 2017.
DOI: <https://doi.org/10.1111/1745-9133.12301>
- Barton, Alana, Michael Cawley, ja Helen Elfleet. „Critical andragogy and ‘momentary emancipation’ in a prison–university educational partnership.“ *Journal of Adult and Continuing Education*, 2025: 1-21. DOI: <https://doi.org/10.18060/28170>
- Behan, Cormac. *Education in Prison: A Literature Review*. Hamburg: UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2021.
- Brinkmann, Svend. *Qualitative Interviewing*. New York: Oxford University Press, 2013.
—. *Qualitative Interviewing Understanding Qualitative Research*. New York : Oxford
- Cavadino, Michael, ja Dignan James. „Penal policy and political economy.“ *Criminology & Criminal Justice: An International Journal*. Vol. 6 Issue 4, November 2006. a.: 444-446. DOI: <https://doi.org/10.1177/1748895806068581>
- Committee of Ministers. *Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States*. Strasbourg: Council of Europe, 2020.
- Conway, Patrick Filipe. „Andragogy in Prison: Higher Education in Prison and the Tenets of Adult Education.“ *Adult Education Quarterly: A Journal of Research and Theory*, 2022: 361-379. DOI: <https://doi.org/10.1177/07417136221100481>
- Council of Europe. *Recommendation No. R (89) 12 on Education in Prison*. Strasbourg: Council of Europe, 1990.
- Dowdall, Leah, Edel Sheerin, ja Niamh O’Reilly. „The National Further Education and Training (FET) Learner Forum: The Benefits and Challenges of Transforming Learner Voice into Policy Change.“ *Adult Learner: The Irish Journal of Adult and Community Education*, 2019: 148-160.
- Eesti Keele Instituut. *Andragoogika*. kaupäev puudub.
<https://sonaveeb.ee/search/os/andragoogika/1> (kasutatud 29. aprill 2026. a.).

- . *Kaplan*. kuupäev puudub. <https://sonaveeb.ee/search/os/kaplan/1> (kasutatud 29. aprill 2026. a.).
- . *Katehhees*. kuupäev puudub. <https://sonaveeb.ee/search/unif/est,rus/usu/usu%C3%B5petus/1/est> (kasutatud 29. aprill 2026. a.).
- . *Konfessioon*. kuupäev puudub. <https://sonaveeb.ee/search/os/konfessioon/1> (kasutatud 29. aprill 2026. a.).
- . *Liturgia*. kuupäev puudub. <https://sonaveeb.ee/search/os/liturgia/1> (kasutatud 29. aprill 2026. a.).
- . *Oikumeeniline*. kuupäev puudub. <https://sonaveeb.ee/search/os/oikumeeniline/1> (kasutatud 29. aprill 2026. a.).
- Featherstone, Christophor. *A Phenomenological Study of Christian Conversion and* doktoritöö, Walden University, 2020.
- Free Minds. *Free Minds Book Club & Writing Workshop*. vaadatud 2025. <https://freemindsbookclub.org/about-us/>.
- Freire, Paulo. *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Herder and Herder, 1970.
- Green, Rachele Renee. „Can Religious Education Change A Prison?“ *The official journal of the Religious Education Association*, 5. jaanuar 2020. a.: 83-91.
DOI: <https://doi.org/10.1080/00344087.2020.1708167>
- Grosset, Daniel, ja Ed Santman. *Tandem for Culture*. 2021. <https://www.tandemforculture.org/collaborations/moving-bars/> (kasutatud 4. detsember 2025. a.).
- Hallett, Michael. *Captive Converts: The impact of privately funded God Pods on inmate religious liberty*. Washington DC: Church & State, 2025.
- Hooks, Bell. *Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom*. Suurbritannia: Routledge, 1994.
- Hunsinger, Isabel. „Austin MacCormic and the Education of Adult Prisoners: Still Relevant Today.“ *Journal of Correctional Education* , 1997: 6.
- Jang, Sung Joon, Byron R. Johnson, Mattew L. Anderson, ja Karen Booyens. *The Effect of Religion on Emotional Well-Being among Offenders in Correctional Centers of South Africa: Explanations and Gender Differences*. *Justice Quarterly*, 38(6) 2019: 1154-1181. DOI: <https://doi.org/10.1080/07418825.2019.1689286>

- Jang, Sung Joon, ja Byron R. Johanson. „Religion and Rehabilitation as Moral Reform: Conceptualization and Preliminary Evidence.“ *American Journal of Criminal Justice* 49 (detsember 2022): 47-73.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s12103-022-09707-3>
- Lomp, Triinu. *Vangla kui täiskasvanute õppekeskkond*. Magistritöö, Tartu: Tartu Maaülikool, 2019.
- Mazzola, Leah B. *A Phenomenological Inquiry into Identity Change on the Path to Long-Term Criminal Desistance*. doktoritöö, Walden University, 2016.
- Meiel, Tanel. *Sotsiaalprogramm vanglates "Minu kristlikud väärtused ja hoiakud"*. Tartu: Tartu Ülikool, 2022.
- Ministers, Committee of. *Recommendation No. R (89) 12*. Council of Europe Committee of Ministers, 1989.
- Orr, Sheena. „Prison chaplaincy, church and the powers that be.“ *International Journal for the Study of the Christian Church*, 12. veebruar 2024. a.: 3-15.
DOI: <https://doi.org/10.1080/1474225X.2024.2311434>
- Parts, Triin. *Täiskasvanud õppijat toetavad õppemeetodid vangla õpetajate arusaamades*. Tallinn: Tallinna Ülikool, 2021.
- Phillips, Peter. *Roles and identities of the Anglican chaplain: a prison ethnography*. Doktoritöö, Cardiff: Cardiff University, 2013.
- Pihlak, Agnes, Jürgen Rakaselg, ja Meelis Mereküla. „Hariduse omandamisest vanglates. Ülevaade haridussüsteemi välishindamisest 2018/2019. õppeaastal.“ *DIGAR Eesti artiklid*. detsember 2019. a. <https://dea.digar.ee/?a=is&oid=JVylevharidussyst201912&type=staticpdf&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (kasutatud 10. veebruar 2026. a.).
- Piirsalu, Siret. „EPALE - Electronic Platform for Adult Learning in Europe.“ *Vangla kui täiskasvanute õppekeskkond*. 20. mai 2022. a. <https://epale.ec.europa.eu/en/node/319278> (kasutatud 3. detsember 2025. a.).
- Prochaska, James O., Carlo C. DiClemente, ja John C. Norcross. „In search of how people change: Applications to addictive behaviors.“ *American Psychologist* 47, nr 9 (1992): 1102–1114. DOI: <https://doi.org/10.1037//0003-066x.47.9.1102>

- Radicalisation Awareness Network. *Prisons: Religious Counselling*. Brüssel: European Commission, Directorate-General for Migration and Home Affairs, 2020.
- Rights, U.S. Commission on Civil. *Enforcing Religious Freedom in Prison*. Washington DC: U.S. Commission on Civil Rights, 2025.
- Rostaing, Corinne, Celine Béraud, ja Claire de Galember. *Religion, reintegration and rehabilitation in French*. Lyon: Springer International Publishing Switzerland, 2015. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-16778-7_5
- Rubin, Herbert J., ja Irene S Rubin. *Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2012.
- Saldana, Johnny. *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. California: Sage, 2013.
- Shipe, O' Hara K. *Crime and the Right to Punish: An American Dilemma*. magistratöö, Linköping University , 2011.
- Sile, Ander. *Täiskasvanud õppijate toetavate andragoogiliste põhimõtete rakendamine vanglaõppes Viru vangla kutseõppe näitel*. magistratöö, Tallinn: Tallinna Ülikool, 2021.
- Statistikaamet. *Populaarsemad nimed*. kuupäev puudub. <https://stat.ee/nimed/TOP> (kasutatud 27. märts 2026. a.).
- STEP2LAB. *Induction courses review*. august 2023. a.
- Tavory, Iddo, ja Stefan Timmermans. *Abductive Analysis Theorizing Qualitative Research*. Chicago: The University of Chicago Press, 2014.
- Todd, Andrew, ja Lee Tipton. *The Role and Contribution of a Multi-Faith Prison Chaplaincy to the Contemporary Prison Service* . Cardiff: Cardiff Centre for Chaplaincy Studies, 2011.
- UK Ministry of Justice. *New Prison Education Service to cut crime*. London: HM Prison and Probation Service, 2023.
- United Nations Office on Drugs and Crime. *United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*. Viin: United Nations Office on Drugs and Crime, 2015.
- United Nations. *Universal Declaration of Human Rights*. New York: United Nations, 1948, 76.

- Vabrit, Kaidi. *Vanglast vabanenute hinnang vanglates läbiviidavatele taasühiskonnastavatele tegevustele*. Pärnu: Tartu Ülikool, 2020.
- Vangistusseadus. „Riigiteataja.“ 2000. <https://www.riigiteataja.ee/akt/12772547> (kasutatud 12. detsember 2025. a.).
- Vangla sisekorraeeskiri. „Riigiteataja.“ 2000. <https://www.riigiteataja.ee/akt/121042016014> (kasutatud 13. detsember 2025. a.).
- Vanglateenistus*. 23. veebruar 2024. a. <https://vanglateenistus.ee/karistuse-kandmine-vanglas/karistuse-kandmine/usutegevus> (kasutatud 16. detsember 2025. a.).
- Õiguskantsler. „Avavanglate kontrollkäik.“ *Õiguskantsler*. 2024. https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/2024-11/kontrollkaik_avavanglad.pdf (kasutatud 12. veebruar 2026. a.).
- Yin, Robert. K. *Case Study Research*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2009.

Lisa 1. Poolstruktureeritud intervjuukava kaplanitele

Soojendus:

- Kaua olete Tartu vanglas kaplanina töötanud?
- Milliseid programme olete läbi viinud?
- Kui suure osa moodustab igapäevasest tööst programmide läbi viimine ja kuidas see mõjutab tööd kaplanina?

Põhiküsimused:

- Mida peate Teie oluliseks nendes programmides?
- Kuidas kirjeldaksite erinevusi kirjaliku programmi ja selle tegeliku rakendamise vahel?
- Kas on olnud olukordi, kus olete pidanud programmi kohandama? Mis on olnud selle põhjuseks?
- Millised on teie hinnangul programmi tugevused?
- Millised on kitsaskohad või väljakutsed, millega olete kokku puutunud?
- Kuidas võiks religiooniharidus paremini integreeruda vanglaharidusega?
- (Kas ja) kuidas toimub koostöö teiste usuliste organisatsioonide?
- Millisel määral on Tartu vanglas pakutavad usupõhised programmid avatud erinevate usuliste taustadega kinnipeetavatele? (Euroopa Vanglareeglite juhend)

Euroopa Vanglareeglid annavad ühise raamistiku, kuidas vanglates tuleks tagada kinnipeetavate õigused ja austada usuvabadust. Seetõttu sobib juhend hästi lähtekohaks, et hinnata, kas Tartu vanglas pakutavad programmid arvestavad erinevate usuliste taustadega inimeste vajadusi.

Lõpetuseks:

- Kas on midagi, mida sooviksite veel selle teema kohta lisada, mida ma ei küsinud?

Lisa 2. Poolstruktureeritud intervjuukava kinnipeetavatele

Sissejuhatus:

- Kui mõni küsimus tekitab sinus ebamugavust, ei ole sa kohustatud sellele vastama.

Taust ja üldine kogemus:

- Räägi palun natuke endast – kui kaua oled Tartu vanglas viibinud ja millistes programmides oled osalenud?
- Milline on sinu kuriteo liik ja kui pikk on sinu vangistuse kestus?
- Kuidas sa esimest korda sattusid usupõhisesse programmi? Mis sind sinna tõmbas või suunas?
- Milline oli sinu varasem kokkupuude religiooniga enne vanglasse sattumist?

Põhiküsimused:

- Kuidas sa tundsid end enne programmi alustamist – kas sul oli mingeid ootusi, hirme või lootusi? *Juhul, kui kinnipeetav on osalenud mitmes programmis, siis küsitakse mõlema kohta eraldi.*
- Kuidas mõjutas programm sinu enesetunnet või mõtteviisi pärast osalemist?
- Kas oli midagi, mis jäi sinuga pikemalt kaasa või mõjutas sind eriti?
- Millised osad programmist tunduvad sulle kõige kasulikumad? Millised tegevused programmis sulle kõige rohkem meeldisid või mõjusid?
- Kas on midagi, mida sa muudaksid või lisaksid programmi?
- Kuidas võiks programm paremini toetada vangide kohanemist vabaduses?

Kokkuvõtte ja lõpetamine

- Kas on midagi, mida sooviksid veel selle teema kohta öelda, mida ma ei küsinud?

Lisa 3. Kutse uuringusse

Kutse osalemiseks uuringus „Usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide kaardistamine Tartu vanglas“

Hea kutse lugeja! Oled oodatud osalema uuringus “Usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide kaardistamine Tartu vanglas“ Uuringut viib läbi **Margot Ansberg**, Tartu Ülikooli üliõpilane. Uuringu eesmärk on kaardistada religioonihariduse rakendamist Tartu vanglas usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide raames ning teha sisulisi ja praktilisi parandusettepanekuid, et toetada programmide edasist arendamist.

Uuringu raames kutsun sind osalema intervjuus. Kui oled osalenud järgmistes programmides: „12 sammu“, „Minu kristlikud väärtused ja hoiakud“ ehk oikumeeniline leerikursus, „Teadus ja Vaim“ ning „Taastava õiguse programm“, siis kutsun sind osalema intervjuus, kus räägime sinu kogemustest seoses usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammidega Tartu vanglas. Intervjuu kestab ligikaudu **45 minutit kuni 1,5 tundi** ja toimub vangla ruumides kokkulepitud ajal ajavahemikus **jaanuar–veebruar 2026**. Küsimused puudutavad programmide sisu ja sinu kogemusi. Sinu käest ei küsita eraelulisi küsimusi ning osalemine on täiesti vabatahtlik. Sul on õigus katkestada osalemine igal ajal, ka pärast intervjuu toimumist.

Kuidas sinu andmeid hoitakse ja kaitstakse

Intervjuu salvestatakse diktofoniga, et tagada täpne üleskirjutus. Intervjuud kirjutatakse helisalvestiselt arvutikirja esimesel võimalusel pärast intervjuu toimumist ning kustutan helisalvestised hiljemalt 1. aprilliks 2026. Üleskirjutustes ei kasutata sinu pärisnime ega muid viiteid sinu isikule. Kogutud andmeid hoitakse turvalises parooliga kaitstud Tartu Ülikooli serveris (OneDrive) viisil, mis ei võimalda sinu isiku tuvastamist. Andmestikku (sh nõusoleku vorme) säilitatakse kuni teadustöö kaitsmiseni 2. juunil 2026, seejärel hävitatakse hiljemalt ühe kuu jooksul (2. juuliks 2026)

Miks on sinu osalus oluline?

Sinu kogemused ja arvamused aitavad hinnata, kuidas usupõhised rehabilitatsiooniprogrammid toimivad praktikas, ning teha ettepanekuid nende arendamiseks. See on oluline samm, et programmid toetaksid paremini kinnipeetavate rehabilitatsiooni ja sotsiaalset toimetulekut.

Uuringul on Tartu Ülikooli inimuuringute eetikakomitee kooskõlastus.

Kui oled nõus osalema, palun anna sellest teada kontaktisikule või kaplanile [süü lisatakse ka vangla kontaktisiku ja kaplani kontaktid]. Soovi korral saadan sulle lisainfot. Peale seda saame kokku leppida intervjuu toimumise aja.

Kontaktandmed:

Margot Ansberg

Tartu Ülikool, üliõpilane (MA kraad taotlemisel)

Aadress: Ülikooli 18–310, Tartu

Lisa 4. Informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm

Informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm

Uurimus „Usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide kaardistamine Tartu vanglas“

Hea uuringus osaleja

Teid kutsutakse osalema uuringus, mille eesmärgiks on kaardistada religioonihariduse rakendamist Tartu vanglas usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide raames ning teha sisulisi ja praktilisi parandusettepanekuid, et toetada programmide edasist arendamist.

Mis on informeeritud nõusolek? Informeeritud nõusolek kinnitab Teie valmisolekut osaleda uuringus pärast kõigi sellega seotud oluliste asjaolude selgitamist. Kui Teile jääb midagi arusaamatuks või soovite rohkem infot uuringu kohta, küsige julgelt selle kohta uuringu läbiviijalt. Palun käesolevat vormi allkirjastada alles pärast seda, kui olete kõigi tingimustega nõus. Allkiri antud dokumendil kinnitab Teie teadlikkust osalemisega kaasnevatest tingimustest ning soovi vabatahtlikult uuringus osaleda.

Uuringuga kaasnevad menetlused ehk mida Teilt ootan

Uurimuse „Usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide kaardistamine Tartu vanglas“ viib läbi Tartu Ülikooli usuteaduskonna üliõpilane Margot Ansberg. Uuringu raames palun Teil osaleda intervjuus, mis kestab ligikaudu 45 minutit kuni poolteist tundi. Küsimused puudutavad Teie kogemusi, arvamusi ja ettepanekuid seoses usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammidega Tartu vanglas.

Kuidas hoitakse ja töödeldakse kogutud andmeid ehk kuidas tagan austuse Teie eraelu vastu ja isikuandmete salastatuse

Intervjuu käigus salvestan vestluse diktofoniga, et tagada täpne üleskirjutus. Pärast intervjuud kirjutan öeldu sõna-sõnalt üles, kuid ei kasuta kuskil Teie pärisnime ega muid viiteid teie isikule. Uuringus osalemine on vabatahtlik ning Teil on õigus oma osalemisest

loobuda igal hetkel kuni üks nädal pärast intervjuu toimumist. Saadud andmeid hoitakse turvalises parooliga kaitstud Tartu Ülikooli serveris (OneDrive). Kogutud teavet kasutan ainult uurimistöö eesmärgil. Intervjuud kirjutan helisalvestiselt arvutikirja esimesel võimalusel pärast intervjuu toimumist ning kustutan helisalvestised hiljemalt 1. aprilliks 2026.

Kogutud teavet (sealhulgas informeeritud nõusoleku vorme) säilitatakse kuni teadustöö kaitsmiseni 2. juunil 2026. Töö kaitsmise järel intervjuude tekstiversioonid ning nõusoleku vormid hävitatakse hiljemalt ühe kuu jooksul kaitsmisest arvates (2. juuli 2026). Uurimuse projekti on heaks kiitnud Tartu Ülikooli inimuuringute eetikakomitee.

Uuritava õigused

Teil on õigus ilma igasuguse põhjenduseta keelduda vastamast mõnele küsimusele, katkestada uurimuses osalemine intervjuu ajal, samuti nõuda pärast intervjuu lõppu enese poolt öeldu kõrvaldamist uuringu käigus kogutud materjalide seast. Sellest saate anda teada Tartu vangla kontaktisikule. Kogutud materjalile on ligipääs Margot Ansbergil ja Pille-Riin Makillal (töö juhendaja). Küsimuste tekkimisel pöörduge täiendava info saamiseks uuringu läbiviija või vastutava läbiviija poole: Margot Ansberg, ...@gmail.com või Pille-Riin Makilla, ...@ut.ee. Kui Teil tekib küsimusi uuringus osaleja õiguste kohta, siis pöörduge palun Tartu Ülikooli inimuuringute eetikakomitee poole e-posti aadressil eetikakomitee@ut.ee või telefonil 737 6215. Antud toiminguteks võtke palun ühendust kontaktisikuga.

Uuringu projekti rahastamisallikas ja andmete avaldamine

Uuringul puudub rahastamisallikas. Uuring viiakse läbi Margot Ansbergi magistritöö raames. Uuringu tulemusi ja andmeid kasutatakse ainult uurimistöö eesmärkide raames ning ei kasutata muudel otstarvetel. Töö avaldatakse Tartu Ülikooli digitaalarhiivis ADA (dSPACE.ut.ee). See tähendab, et tööle on tagatud ligipääs kõigile huvilistele.

Mind, on informeeritud ülalmainitud uurimusest ja ma olen teadlik läbiviidava uurimistöö eesmärgist ja uurimuse meetodikast

ning kinnitan oma nõusolekut selles osalemiseks ja oma isikuandmete töötlemiseks allkirjaga.

Tean, et uuringu käigus tekkivate küsimuste kohta annab mulle täiendavat informatsiooni Margot Ansberg, ...@gmail.com.

Probleemide korral saan pöörduda ka juhendaja Pille-Riin Makilla poole, ...@ut.ee.

Kui tekib küsimusi seoses uuritava õigustega, saan pöörduda Tartu Ülikooli inimuuringute eetika komitee poole (eetikakomitee@ut.ee, telefon 7376215).

Kaebustega isikuandmete töötlemise osas pöörduge palun Tartu Ülikooli andmekaitse spetsialisti poole e-posti aadressil andmekaitse@ut.ee.

Kinnitan oma nõusolekut uuringus osalemiseks.

Kinnitan oma nõusolekut isikuandmete töötlemiseks.

Uurimuses osaleja

Allkiri:

Osalejale informatsiooni andnud isik: Margot Ansberg

Allkiri:

Kuupäev, kuu, aasta

Summary

Mapping Faith-Based Rehabilitation Programs in Tartu Prison

This master's thesis examines the role of religious education in faith-based rehabilitation programs implemented at Tartu Prison. The research problem stems from the limited knowledge regarding how religious education is implemented in a prison setting and how chaplains and inmates experience these programs. The aim of this study was to analyze faith-based rehabilitation programs as a means of implementing religious education and to assess their strengths, limitations, and significance for participants.

The study was guided by three research questions: how religious education is implemented in the programs, what are the practical and substantive limitations of the programs, and how inmates experience the programs. Methodologically, this was a qualitative case study. Data were collected through semi-structured interviews with a purposefully selected sample consisting of two chaplains and ten inmates. The data were analyzed using inductive content analysis. Since the study focused on a single prison, the results cannot be generalized but offer an in-depth view of the context under study.

This study analyzed four faith-based rehabilitation programs implemented at Tartu Prison from the perspective of religious education. The results show that religious education in prison does not take the form of formal instruction, but rather a dialogical, reflective, and values-based process. The programs differ in terms of the role of religion: in some, it is central and confessional, while in others it serves more as a background factor supporting rehabilitation. All programs share a focus on self-reflection, awareness of responsibility, and making sense of one's life journey.

The study revealed that faith-based rehabilitation programs offer inmates a safe environment for addressing complex issues and support personal development. At the same time, bottlenecks emerged, primarily a lack of time and resources, as well as a scarcity of support outside the prison after release. Inmates' motivations for participation were diverse and not always religious, but during participation, the programs could take on a deeper personal and religious meaning.

The study's findings point to the need to develop cooperation outside the prison, support repeated participation in the programs, and make the learning materials more substantive and appealing. The thesis consists of five chapters, covering the theoretical background, a description of the programs, methodology, research findings, and discussion, and offering recommendations for further development and research.

Annotatsioon

Magistritöö käsitleb religioonihariduse rakendamist Tartu vanglas usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide kaudu. Uurimus põhineb kvalitatiivsel juhtumiuuringul, mille andmed koguti poolstruktureeritud intervjuude abil kahe kaplani ja kümne kinnipeetavaga ning analüüsiti induktiivse sisuanalüüsi meetodil. Töö tulemused näitavad, et religiooniharidus avaldub vanglas dialoogilise ja väärtuspõhise protsessina, mis toetab eneserefleksiooni, vastutuse teadvustamist ja isiklikku muutust. Samas ilmnescid kitsaskohad seoses ressursside nappuse ja vanglavälise toe vähesusega.

Märksõnad: religiooniharidus, usupõhised rehabilitatsiooniprogrammid, vanglaharidus, Tartu vangla, kinnipeetavad, kvalitatiivne uurimus

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Margot Ansberg,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
Usupõhiste rehabilitatsiooniprogrammide kaardistamine Tartu vanglas,

mille juhendaja(d) on Pille – Riin Makilla,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Margot Ansberg
04.05.2026